Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Reis door een gedeelte van Duitschland, Oostenrijk en Italië, 14 juni 1823 - 8 oct. 1824

https://hdl.handle.net/1874/386691

15

15

O.E.15

Hss. Ackersdijck.
4

T. 1316

Hs.
0 E 15

Hss. Ackerd. 4. (XV)

Men meent dat het een tempel van Fortuna ge-
weest is.

Ditzelfde merk ik op aan alle zyden buiten Rome, en ik houde het voor een blyk der onveiligheid. In Duitschland, in Frankryk en zelfs in het noorden van Italie behoeft men geene muren rondom de wyngaarden te bouwen.
De woningen dezer wyngaarden zyn sommige van oude grafsteden gemaakt.
Verder voortgaande kwam ik aan de woestyn die Rome omringt: namelyk vlakte zonder boomen of huizen, maar welig met koren en gras begroeid. In t midden van de korenvelden zag ik nu de overblyfsels van eene Romeinsche villa, zoo men meent die der keizers Gordiani; - en van een Romeinsch dorp, daar zelfs de naam niet meer van bekend is. Die ruines in deze eenzaamheid maken een treurig ernstigen indruk. Zelfs geen voetpad leidt meer naar den tempel. Het volk noemt hem Torre de' Schiavi, waarschynlyk naar eenig voorval in de middeleeuwen, dat de historie niet vermeldt.
Het is eene rotunde met nissen; boven die nissen waren de openingen voor het licht. Ik zag er nog flaauwe overblyfsels van frescos. Beneden is een groot gewelf met eene kolom of massa van muurwerk in het midden, even als in t gewelf van den tempel naby den Circus van Cara-

Vari 356.

ACADEMIA RHENO TRAIECTINA.

callas. Ik ging ook naar een ander rond of liever veel hoekig gebouw, met koepelgewelf en 't geen eene verdieping daarboven schynt gehad te hebben. In 't midden is een groote dikke kolom, zoo Sibby meent, is die van Sarraceensche oorsprong en tot ondersteuning van 't gewelf aangebragt. Ik ben nog in eenige andere overblyfsels geweest: eene piscina, maar (van de zwarte berookte) wanden toonden dat er zich menschen in had- den opgehouden, welligt rovers, die zich hier verschuilden. Rondom liggen nog vele overblyf- sels van wooningen, enz.

Het gezigt over deze verlatene, groene vlakte, van fraaye bergen omringd, is wel somber, maar niet onaangenaam.

<u>Chiesa di Sant Andrea della Valle.</u> Zy is groot en ryk versierd. De koepel, die de schoonste van Rome is, heeft bovendien groote waarde door het schilderwerk van Lanfranco, doch het was my te hoog om het regt goed te zien. Van de schilde- ryen van Domenichino kon ik niet altyd de mee- ning begrypen, dit is vooral het geval by allego- rische voorstellingen; doch ik vergenoeg my dan met de schoone beelden, de lieve uitdrukking van gelaat en de groepering van die beelden, de zweven- de engelen, die ze omringen, te bewonderen, er is

van de Curia van Pompejus, waar Caesar vermoord is, en welke niet ver van deze plaats geweest moet zyn, is niets meer aanwezig; - ook niet van zyn Theater, noch van zyn Porticus. Grondslagen die men hier of daar in de aarde vindt, en die aanleiding tot gissingen der geleerden geven, neken ik hier niet mede. Vasi 358.

Hetgeen men in de hand heeft heet „Corona" de Latynsche gebeden enz: die men opzegt heten gezamenlyk „il rosario".

is veel in dat ik heerlyk vind zonder te weten welke deugden of ondeugden, of ook welke aposte-len, heiligen enz: daarmede bedoeld worden.

Ik kan my niet onthouden, om als ik deze kerken bezoek, mijn aandacht te vestigen op hetgeen daarin voorvalt. Hier vond ik een geestelyke bezig met de grootste vlugheid een lange lyst van heiligen op te zeggen; en tusschen elken naam, dien hy uitsprak viel de gemeente in met den uitroep: ora pro nobis. Ik vroeg myzelve: is dit godsdienst?

In de meeste kerken, en hier vooral, zag ik een groot aantal menschen, die met een „rosario", een snoer met groote en kleine kralen, in de hand, gebeden zitten op te zeggen. Dit is een verdienstelyk werk, en dikwijls is het als penitentie, die by de biegt wordt voorgeschreven, tot uitwissing van bedreven kwaad, en om absolutie te kunnen bekomen. Ik word altyd daardoor verstoord; het is in myn oog eene godslastering. Werkelyk dezelfde woor-den menigvuldige malen te herhalen, met zoo wei-nig zelfbewustheid, dat men om het getal te weten, ze by koralen aftelt; dit is erger dan eene parodie van het gebed. Zulk een laf en beteekenisloos mechanisme stelt men in de plaats van het ver-hevenste het reinste wat er voor de mensch vatbaar is, de verheffing van het harte tot het opperwezen de ontboezeming van het innigste der ziel. Nooit

kan het gebed eene verdienste zyn; - wanneer het niet eene behoefte, een geluk is, het hoogste geluk, doch maar voor my maar zeldzaam gestemd zyn; - zoo is er geen gebed. Onverschillig in welke woorden de kleine mensch zyn gevoel inkleedt, die woorden zyn altyd een bykomende zaak en dikwyls behoeft het hart geen woorden wanneer het zich tot de godheid nadert. My dunkt de Magdalenas en andere heiligen, door Domenichino of Guido Reni biddende voorgesteld, moesten reeds de overtuiging doen ontstaan, dat hetgeen men in de kerk met den rozekrans in de hand verrigt geen bidden is; want die schilders hebben dikwyls de uitdrukking van de ziel die tot God spreekt, zeer schoon in 't gelaat en de oogen van hunne beelden daargesteld.

Ik heb heden ook de Gallery in 't Palazzo Barberini gezien, doch ik hoop er op nieuw te gaan.

Dezen avond heb ik in het Teatro della valle zien geven: Giulietta e Romeo door Cesare della Valle duca di Ventignano. Het werd goed gespeeld, eene actrice, Tessari genaamd, wordt zeer toegejuicht. Zy heeft merkelyk verdiensten, maar is leelyk en heeft geen heldere stem, ook is zy dikwyls gemanniereerd.

Vasi 254

Vasi 255.

Vasi 256.

Woensdag 12 mei. Ik heb heden verscheidene kerken bezocht. Chiesa di San Nicola da Tolentino. Ik zag hier verscheiden goede schilderstukken. Hier als in de andere kerken verwonderde ik my dat naast zeer schoone voortbrengsels der kunst dikwyls ellendige todden en cieradien geplaatst zyn. Indien zy die deze kerken opschikken eenigen smaak hadden, dunkt my, moest hen het afsteekende van die voorwerpen alleen terughouden om niet kruisjes, prentjes, mismaakte beeldjes en allerhande tuig in de kerken te plaatsen. Er zyn in het klooster by deze kerk 23 nonnen.

Chiesa de' Cappuccini. Hier is het schilderstuk van Guido Reni, den aartsengel Michael voorstellende, waarvan ik te Loreto reeds de copie in mozaïk bewonderd had. My dunkt dat men met regt dit voor een der schoonste stukken houdt. Forsyth zegt, en met grond, dat dit de christelyke Apollo is. Behalven veel andere schilderyen, die zeer mooi zyn, zag ik hier eene Concezzione van een hedendaagsch Italiaansch schilder Bombelli, die my wel beviel.

Chiesa di Sant Isidoro. Hier zag ik fraaye schilderyen van Carlo Maratta (R S 1625-1713) Huwelyk van Joseph en Maria - Vlugt naar Egypte en Madonna met Jesus (niet Concezzione zoo als Vasi zegt)

Kerken.
vaii 294

vaii 294.

vaii 351.

Men hoort hier bijna altijd van alle kanten klok-
ken luijen. Ik meende dat juist door die menig-
vuldigheid het nut, dat dit luijen hebben konde,
verviel, dewijl men niet onderscheiden kan, wel-
ke klokken men hoort. Sedert heb ik opgemerkt,
dat ik mij hierin vergist had. Een aantal men-
schen, die naar de kerk komen, blijven er buiten
staan, of strekken zich uit op de trappen, tot
dat zij door de klok verwittigd worden, dat de
mis begint, dan gaan ze naar binnen. Voor hen
wordt dus het oogmerk van het luijen bereikt.

In de Chiesa di Sant Andrea delle Fratte heb ik niets gevonden, dat mij bijzonder getroffen heeft; ook het beeld van de heilige Anna niet het geen door Van geroemd wordt.

In de Chiesa di Santa Maria di Loreto zag ik een mooi beeld van Susanna gemaakt door Quesnoy genaamd Il Fiammingo. Het schilderij op den hoofdaltaar was bedekt en magt deze maand niet ontbloot worden; dit heeft in meer kerken voor sommige schilderijen plaats; er zijn omtrent al die bijzonderheden ~~zijn~~ zeer naauwkeurige kerkverordeningen.

Chiesa di Santa Agnese op de Piazza Navone. Zij is uitsteekend fraai, in den form van een Grieksch kruis gebouwd. Het beeld der Heilige heeft mij goed bevallen: de houding van het hoofd en de uitdrukking van het gelaat zijn zeer lief. – Op de houding van 't overige ligchaam en op de draperie zoude wel veel te zeggen vallen. Zij is eene der ~~beminnelijk~~ste heiligen, haar karakter was zachtheid. Ik ben ook gemeent in de onderaardsche kapel welke een overblijfsel is van den Circus van Alexander Severus. Volgens de legende is Agnes in dezen Circus ten toon gesteld, en toen men haar van kleederen beroofd had, werd ze wonderdadig door het haar, dat zich als een sluijer om haar lichaam verspreide, bedekt. In dien toestand is zij hier door een beeld van Algardi, middelmatig voorgesteld.

Piazza Navona. Villa Albani.

Vasi 349

Men wees my eenige zaken die uit Parys waren teruggekomen; - de Franschen hadden ze, naar men my zeide, willekeurig medegenomen, hoewel ze particulier eigendom waren.

De Piazza Navona heeft, zoo men meent juist dezelfde ruimte ingenomen en dezelfde omtrek behouden die de Circus van Alexander Severus plagt te hebben. Het is een der mooyste plaatsen van Rome. De fonteinen geven veel water, maar de beelden, die er op staan heb ik nooit zeer bewonderd. Eene obelisk in den Circus van Caracalla gevonden staat in het midden. Onder de volksgebruiken dezer stad behoort dat in Augustus deze plaats alle zaturdagen en Zondagen wordt onder water gebragt en dat men den door dat water komt rijden en langs hetzelve wandelen.

Ik ben heden de Villa Albani wezen bezigtigen zy is maar even buiten de stad en is eene der beroemdste. Er is eene ryke Gallery van oude beelden, basreliefs en eenige mozaiks; - ook eenige nieuwe schilderyen. De tyd laat my niet toe in byzonderheden te treden; ik moet my op het Handboek verlaten dat omtrent deze verzameling zeer naauwkeurig is.

Deze Villa bestaat uit een Casino dat vry groot en prachtig gebouwd is, benevens eenige nevengebouwen. De tuin zyn eenige terrassen met cypressen en regte bloemperken; een paar regte

De goede smaak ontbreekt wel eens; zoo vind ik het ellendig te Rome eene kleine kunst-ruine van een tempel in eene villa te plaatsen; maar dit is hier mode: op de villa Pamfili en villa Borghese ziet men ook kunstruines.

lanen en verder geschorene hagen. Dit is meer dan genoeg voor eene Italiaansche Villa; – op den dag zyn de porticos der gebouwen en 's avonds de terrassen zeer aangename plaatsen om zich op te houden, en wandelen doet men zeer weinig. Deze villas zyn meer nog voor den winter dan voor den zomer, daarom zyn de meeste boomen van die welke altyd groen blyven. Het gezigt op de omliggende bergen is er heerlyk; – nu hoorde ik den nachtegaal zingen. Deze villa wordt niet bewoond: de Cardinaal komt er nu en dan eens rondwandelen.

Donderdag 13 mei. Heden heb ik een uitstap gemaakt naar Frascati en het oude Tusculum, ter gelegenheid dat Professor Nibby aldaar zyne lessen hield tot uitlegging der Romeinsche oudheden. Om drie uren ben ik uitgereden in gezelschap van den zoon myner hospita, welke jong beeldhouwer is en leerling van de oudheidkundige lessen.

Aan de Porta San Giovanni zag ik een aantal karretjes met wyn beladen. Deze komen van Velletri en de omstreken van waar veel wyn naar Rome gebragt wordt; wegens de warmte vervoert men ze des nachts.

Het was een schoone heldere morgenstond, en

Zie Tomo I vooraan.

Zie 25 & 26 Junij.

zoo koel, dat het nodig was een overjas te dragen!
De beschryving welke Nibby in zyn Viaggio anti-quario van den weg en van de plaatsen, die wy bezogt hebben, geeft, is naauwkeurig en duidelyk; ik kan my dus daartoe grootendeels verwyzen, en zal alleen aanduiden wat ik gezien heb.
Kort buiten de poort zagen wy het stroompje Marrana, dat men houdt voor de oude Aqua Crabra, welke door den Circus maximus liep en dien overstroomde wanneer men dit verlangde. Wy reden onder door de waterleiding van Sixtus V, Aqua Felice, en kwamen aan de Grafstede, zooge-naamd van Alexander Severus waar wy in gingen. Van binnen is een ontzachelyk gewelf van 80 voet middellyn, waaronder nog een ander gewelf is; - van buiten een berg, die men voor natuurlyk zoude aanzien. Het is niet waar dat Alexan-der Severus hier begraven is geweest. Men heeft er een prachtigen Sarcophagus gevonden, en daarin een der schoonste vazen die men kent, thans in t Britsche Museum voorhanden; - maar niemand weet voor wien deze begraafplaats gediend heeft; en het oogmerk (van den oprigter) van zulk een kostbaar monument is dus geheel niet be-reikt: zyne asch is niet ongestoord gebleven, en zyn naam is vergeten.

Op onzen verderen weg zagen wy ruines van een dorp; muren en gewelven van eene villa, zoo men meent van Lucullus, eene tombe welke men meent, dat van denzelfden geweest is; nog andere onbekende begraafplaatsen; veel stukken van waterleidingen; — eene enkelde herberg, Tor di Mezza Via genaamd; overigens geen huizen, geen bomen, alles verlaten, eenzaam; doch, weelig koren- en grasland.

In de kleine stad Frascati, die van muren en poorten voorzien is, aangekomen zynde, spraken tien of twaalf heeren, en daaronder de heer Nebbij, af om saam te ontbyten en middagmaal te houden, en deze waren zoo vriendelyk my in hun gezelschap aan te nemen. Na de bestellingen daaromtrent gemaakt te hebben, werd dadelyk de wandeling naar het oude Tusculum ondernomen. Langs de Villa Falconieri gaande, zyn wy deze vlugtig wezen bezigtigen: een groot huis omringd van mooye bomen, die aangename schaduw geven; heerlyk gezigt op Rome en de omliggende Campagna; rondom de Villa zyn dubbelde muren ter zake der onveiligheid.

Wy gingen voorby het Camaldulenserklooster, waaruit de monnikken vóór vier jaren door de roovers

Wy hebben in de ruines van het Theater ont-
beten.

zyn medegevoerd geweest; doch weder ontslagen toen de militairen op het spoor gekomen en eenen aanval ondernomen hadden.

Op kleinen afstand lieten wy liggen de Ruffinella, eene villa van Lucien Bonaparte, van waar een jaar ~~later~~ vroeger de Secretaris van dien prins door de rovers in het gebergte is medegesleept.

De heer Nibby wees ons nog verscheiden overblyfzels van den ouden weg, die nu en dan dezelfde plaats heeft ingenomen, maar thans de nieuwe weg loopt; ook opschriften en altaren. Op de plaats gekomen waar Tusculum gestaan heeft zagen wy de overblyfsels der stadsmuur; van straten; van eene waterleiding waarin een gothische boog is, hoewel blykbaar van de oude Romeinen; van eene fontein; van waterbakken (conserve) eindelyk van twee theaters na by elkander. Dit alles is niet lang geleden opgedolven en is nog zeer gaaf, doch is zeer diep onder de aarde, omtrent als Pompei. Deze begraving is tot nog toe volstrekt onverklaarbaar, doch schynt in geen verband te staan met de volkomen verwoesting van Tusculum in 1191, dewyl men niets van lateren oorsprong heeft ontdekt; - die verwoesting was van den

omtrek der citadel waar men weerkelyk spo=
ren van gebouwen uit de barbaarsche eeuwen
vindt, maar de lagere stad moet veel vroe=
ger verwoest en begraven zyn. Men heeft nog
zeer weinig opdelvingen gedaan, anders zou
de men waarschynlyk belangryke ontdek=
kingen doen. De Hr. Nibby deed ons opmer=
ken dat Tusculum, als zynde eene Munici=
paalstad, theaters en andere publieke gebou=
wen gehad; hoewel de bevolking waarschynlyk
niet meer dan zeven tot acht duizend menschen
bedragen heeft; terwyl andere steden die veel gro=
ter waren, maar geene municipia waren, zulke gebou=
wen niet voorzien waren.
Op de hoogte der Citadel ziet men nog over=
blyfsels van de muren, en de gansche bevesti=
ging laat zich nog opmaken; uit de style mu=
den en de verhevenheid kan men zich voorstel=
len, waarom deze citadel onneembaar was.
Voor het intrigt is hier een der schoonste punten
die ik op myne reis gevonden heb. In den naasten
omtrek zag ik Rocca di papa, dat als 't ware aan
de stylte schynt te hangen, voorts, regts op: Castel
Gandolfo, Marino, Grotta-ferrata Frascati, Villa
Mondragone, Monte Porzio, Lago Regillo, enz. doch
op verderen afstand aan de eene zyde de Sabini,

Hebby 58.

sche bergen en de Appennijnen, aan de andere zyde Rome en de zee! het viel my moeielyk de anderen te volgen en zulk een heerlyke punt te verlaten.
Van hier gingen wy nu naar de overblyfsels van de villa van Cicero. Met veel duidelykheid heeft ons de heer N. uitgelegd op welke gronden men gelooven mag dat werkelyk hier Cicero's villa geweest is. Men ziet nog een corridor waar aan beide zyde kamers geweest zyn. Die aan de eene zyde welke nog temelyk geheel voorhanden zyn, hebben geen licht dan door de deur gehad, zy waren denkelyk slaapvertrekken. Die aan de andere zyde daarentegen hadden het schoone uitzigt op Rome en de zee. Deze zyn meer vervallen. De ouden maakten veel werk van mooye uitzigten en hadden opzettelyk terrassen om ze van onderscheiden punten te genieten. Cicero was een gedeelte van den zomer op deze villa; in den winter was hy op die te Bajae. Men kan zich begrypen, dat hy te Tusculum gestemd was tot heldere, wysgerige bespiegelingen.
Niet ver van het huis ziet men de overblyfsels van een Amphitheater, dat waarschynlyk tot de villa behoord heeft.
Er is in deze streek veel vervallen: de villa Mondra-

Hibby 11.

Hibby 13

gone, die aan het huis Borghese behoort, is verlaten en wordt ruine, zy was een der schoonste van den omtrek; wy zagen ze van verre.

Op onze verdere wandeling kwamen wy aan een groot stuk muur gedeeltelyk van zoogenaamde encyclopaedische bouworde, gedeeltelyk van opus incertum; de eerste is van onberekenbare oudheid; beide deze wyzen van bouwen zyn van ongelyke steenpolygonen, doch de eerste is van veel grootere steenen en zonder kalk of cement; de tweede van kleine steenen en met kalk verbonden. Het zyn substructies van andere gebouwen, die niet meer bestaan.

Op de villa Rufinelli zagen wy eenige standbeelden en opschriften.

Eene Conserva (waterbak) in de villa Bevilacqua.

Vervolgens kwamen wy aan de villa, zoo men meent, van Lucullus, Grotte del Seminario, genaamd. Het zyn ontzachelyk uitgestrekte gewelven, waarin wy eene wandeling met flambouwen gemaakt hebben. Gedeeltelyk schynen zy tot zalen en cryptoporticiï ingangs gemeest te zyn; gedeeltelyk voor verblyven van slaven of wel enkeld voor substructies van van andere gebouwen gediend te hebben. Het is op een wyngaard bovenop. Het is meest opus reticulatum Het graf van Lucullus is er niet ver af. Het is een

ronde muur van 120 palmen middellyn; van de ruim te inwendig is een gebeelte tot drie dodenkamers ge- maakt; met twee trappen klimt men op een terras dat hierboven is. In lateren tyd heeft men hieronder eene woning gemaakt welke verlaten geweest is, doch nu weder werd opgemaakt. Wy zagen ook eene groote Conserva, welke grootendeels met aarde gevuld is, zoodat men in de zygangen niet meer komen kan.

In den Tuin der Paters genaamd della Madre di Dio, zagen wy een uitsteekend schoone conser- va van eene onbekende villa. Zy bestaat uit hooge ronde gewelven of bogen met 15 pila- ren in het midden, en is volmaakt vierkant elke zyde heeft 180 palmen lengte. Elke villa had gewoonlyk maar eenige uren daags het water der waterleiding; in dien tyd liet men de conserva vol lopen om den ganschen dag tot gebruik te hebben.

Na dit alles bezigtigd te hebben, hielden wy ons middagmaal op de villa Aldobrandini, gewoon- lyk Belvedere genaamd, en met alle regt, want het uitzigt is er heerlyk. Na 't eten reden wy terug naar Rome. Wy zagen in de zaal waar wy aten, die van den Parnassus, fraaye stukken door Domenichino geschilderd. Deze villa is altyd onbewoond. Zy behoort aan de familie Borghese.

van 345
In het klooster bij deze kerk zijn Duitsche Do-
minicaners.

pag 347.

De Utrechtsche Paus Adrianus ligt er ook begraven.
Thans is deze kerk door de Oostenrijkers aangeslagen;
ik vind het geen verlies, dat wij geene kerk meer in
Rome onder handen.
De kerk San Giuliano met een daaraan gehechte
hospitaal voor Pelgrims is ook Nederlandsch. De heer
Verstappen was een der bestuurders. Hij heeft mij ge-
zegd, dat onder de Franschen het hospitaal vernietigd
is geweest; thans tracht men het te herstellen, doch
de inkomsten bedragen slechts 700 tot 800 scudi; het
gebouw heeft men verhuurd; doch de Nederlandsche pel-
grims ondersteunt men met geld.
Er was nog eene Nederlandsche Abdij van San-

Ik moet nog opmerken, dat men in den omtrek van Rome, evenmin als in de stad, platte en gewelfde daken ziet zoo als te Napels. Het zyn altyd panne daken die wel niet spits, maar toch uit den aart der zaak niet geheel vlak zyn. Ook vindt men hier geene huizen zonder vengsters; alle vengsters zyn van glasruiten voorzien.

<u>Vrydag 14 mei</u>. Ik heb weder eenige belangryke kerken bezocht. <u>Chiesa di Santa Maria della Pace</u>. Hier zag ik veel mooye schilderstukken, boven alle stukken uit de vier Sybillen, door Raphael in fresco geschilderd; zy zyn, zoo als byna alle zyne stukken, verheven schoon. Het marmerbeeld van de heilige Catharina, door Cosimo Fancelli gemaakt, is zeer lief.

<u>Chiesa di Santa Maria dell'anima</u>. Deze is door de <u>Vlamingers</u> gesticht, en er liggen veel Nederlanders begraven. Ik zag er een mooi schildery van Giulio Romano: Madonna met eenige heiligen. In de Sagrestia was eene Annunziata van een onbekend schilder, welke my zeer beviel. Men was in groote drukte in deze kerk, alles werd behangen, en men timmerde een groot houten stellaadje met zitplaatsen; dit was, zoo my de Sagristano zeide, tegen het feest van San Giovanni Pomicelli, dat zondag moest plaats hebben. Zelfs gedurende den godsdienst zette men dit werk voort.

Norberto. Het wedervragen der goederen daarvan was aan zekeren Duchateau opgedragen; doch deze van 342. heeft zich daarin slecht gedragen; zoo dat men nu reclames deswegens by de Pauselyke regering (de Camera) gedaan heeft.

Er zyn thans in Rome geen Nederlandsche biegtvaders dan by de kerk van San Giovanni Laterano (Pater Pluck) gewoonlyk zyn er by de Petruskerk ook.

Er werd vry goed gezongen; – steeds ter eere van Maria.

Chiesa Nuova. Dit is eene der prachtigste kerken van Rome; de beschermheilige der stad, San Filippo Neri ligt er begraven; en in het klooster heeft hy geleefd. Ik zag hier een aantal uitsteekende schilderyen, onder anderen in het klooster een San Filippo door Guercino en een ander, waar hem Madonna verschynt, door Guido Reni. By den hoofdaltaar hangen stukken van Rubens; dit is hier iets zeldzaams. Hoe veel ik in de stukken van dezen Nederlandschen schilder te bewonderen vinde, kan ik toch nooit de mooye portretten zyner Vlaamsche vrouwen gelyk stellen met de idealen van Raphael, Domenichino, Guido Reni enz: Rubens kende niet hoogers dan het schoonste wat hy zag dit wordt men in al zyne stukken gewaar; de andere schilders kenden wel hooger dan 't schoon van hunne vrouwen of maitressen. In 't klooster vertoont men nog de kamer en al den huisraad, zoo als die waren toen de heilige Filippo hier, op 't eind der 16e eeuw leefde; ook de kapel waar hy gansch alleen mis las. Dat hy een dweeper geweest is, laat zich uit al dien taeretel opmaken, dat hy een nuttig werkzaam leven zoude geleid hebben, is niet waarschynlyk. Niets doen is doorgaans het leven der

ömepers. Thans doet hy vele wonderen, naar de ex voto's te oordeelen, welke de kerk ontsieren. Een schildery (ook ex voto) vertoont het wonder dat hy deed door de monnikken in het klooster te bewaren voor ongelukken, gedurende eene aardbeving, en wel omdat zy in dien nood eenparig hem aanriepen. In lysten, even als van schilderyen, zyn de groote harten in 't midden, bovenaan gouden, lager zilvere, ter zyde de kleine, en rondom de armen en beenen, met zorg gerangschikt. Verscheiden stellen van die produkten der wonderen hangen aan weerszyde van zyne kapel. Wie kan nog twyffelen, waar de zigtbare bewyzen, van menschen die nog leven, openlyk voorhanden zyn. Het klooster is als een vorstelyk paleis met groote zalen, corridors, tuinen met oranjebomen enz: het wordt bewoond door 25 geestelyken, welke slechts eene Congregatie uitmaken, aan geen votum gebonden zyn, en tot geene orde behooren. De heilige Carlo Boromeo, die zich nooit anders dan Humilitas noemde, is een der stichters van dit klooster geweest.

<u>Chiesa di Sant Onofrio.</u> Hier ligt Tasso begraven, die in 1595 in Rome stierf, toen zyne rampen schenen geëindigd te zyn. Een ellendig opschrift wyst de plaats aan waar hy rust; maar in Rome is men ondank-

haar genoeg geweest om dien grooten man, de hel-
dendichter der Christenheid geen monument op
terigten. Ik Voor my kan ik niet zeggen, dat ik
dit betreur; op de plaats waar de kunst zich
heeft uitgeput om monumenten op te rigten voor
morte che non furono mai vivi, liet zich geen
waardig monument voor Tasso verwachten, en
voor elk die iets van hem gelezen heeft, is zyn
naam genoeg. Ik zag in de kerk eene mooije
madonna van Loreto door Annibal Carracci,
dat is madonna op een huisje zittende dat door
engelen gedragen wordt; het denkbeeld is bespot-
telyk, maar madonna is zeer schoon. In de
stukken van Baldassar Peruzzi (school van Si-
ena 1481-1554) hebben de hoofden veel uitdruk-
king. Buiten aan het klooster zyn zeer fraaije
frescos van Domenichino, voorstellende het
leven van den heiligen Hieronymus, armen kluis-
ner, die zich verbeelde altyd de aankondiging
van het laatste oordeel te hooren; en die meende
zich de grootste verdiensten te verwerven door
zich van alles te onthouden en zichzelf te
pynigen. Medelyden verdient hy, maar geene
navolging: For God is paid when man receives
T' enjoy is to obey". - Pope.

Vasi 455.

Nog wees men my eene regt lieve Madonna van Leonardo Da Vinci op gouden grond geschilderd.

Er zyn thans maar acht monniken in het klooster; een zeer goed oud man leide my rond. Ik vroeg hem waarmede zy toch wel den dag doorbragten? Een groot gedeelte, zeide hy my, werd besteed met kerkdiensten, voor't overige had elk zyne werkzaamheden: hy ging doorgaans giften inzamelen voor het klooster, die bekwam hy in winkels en by kooplieden, en anderen; zy bekomen doorgaans in de voorwerpen die zy nodig hadden in natura, zelden in geld; verder werkte hy wat in den tuin; de anderen maakten de kerk en het klooster schoon, kookten den pot, maakten de kleederen enz: zoodanig dat de gansche dag bezet was.

Naby het klooster had ik een uitgestrekt gezigt over de stad. Ik zag hier ook overblyfsels van de vroegere muren en forten benevens eene poort, San Spirito genaamd, welke thans, by de vergrooting welke Urbanus VIII gemaakt heeft, binnen de stad zyn.

Ik ben heden geweest in het Palazzo Corsini waar in 1689 Christina koningin van Zweden gestorven is. Wat my in de Gallery byzonder bevallen heeft, heb ik in Vasi aangeteekend, in zoo

t te gelyk met het gebuld.

hij er melding van maakt. Op het Ecce Homo van Guercino is de smart ten uiterste sterk uitgedrukt. Eene Madonna van Murillos en eene van Caravaggio, zijn zeer mooije vrouwen, maar zonder eenige heiligheid. De Magdalena van Carlo Maratta is eene schoone vrouw maar geene Magdalena. Een lieve Madonna van Albano. Een onbekend portret van Leonardo da Vinci. De Herodias van Guido is een mooi zachtaardig meisje, niet wulpsch en niet wreed. – In de Judith van den ter rechtstreeken schilder Honthorst, Gherardo delle Notte, is de geïnspireerde kracht zeer wel uitgedrukt. Ik merkte nog op eene Nasceta van Van Dyck, waarop Madonna eene zeer lieve, zachte uitdrukking heeft; men leest ~~xx~~ de zwakheid veroorzaakt door de doorgestane smart, de vreugd, en de zorg voor het kind op haar schoon gelaat. Dit is niet de gewone voorstelling, doorgaans is Maria geheel niet eene pas verloste vrouw.

Dit paleis is ~~ook~~ onbewoond, zoo als vele andere, de Prins is altijd in Florence.

Ik heb ook de Villa bezigtigd, welke naast dit paleis is, aan de helling van den Mons Janiculus. Het zijn regte lanen en heggen, boomen tot kolommen geschoren; eene berceau met koele schaduw; aan het eind eenige pijnen en andere hooge boomen

Van 459.

op de hoogte heeft men een uitsteekend schoon gezigt op Rome en de omstreken. De geur der bloeyende oranjebomen en het gezang der nachtegalen veraangenamen thans dit verblyf, waarvan niemand genot heeft.

Vervolgens ben ik gegaan naar het Casino Farnese, genaamd La Farnesina. Hier bewondert men in 't eerste vertrek de geschiedenis van Amor en Psyche, aan den zolder, in fresco geschilderd, gedeeltelyk door Raphael zelf, meer nog door zyne leerlingen maar onder zyn opzigt en volgens zyne teekening. In Vasi is er eene naauwkeurige beschryving van. Het zyn de schoonste naakte beelden die men zich denken kan, met de liefste gevleugelde kindertjes, in allerhande stellingen, alleen en in groepen voorgesteld. Het is eene profusie van 't menschelyke schoon. De lucht is wat al te blaauw gemaakt.

In een ander vertrek is de beroemde groep van Galatea, ook in fresco, op de muur, door Raphael zelf geschilderd. In 't gelaat en in de formen van 't lichaam dezer beelden is, byna in allen, eet. ideaalisch schoons hoedanig men het in de werkelyke natuur niet aantreft. Dit is dunkt my de hooge verdienste der kunst, die vooral Raphael bezit. Men verzadigt zich niet zulke stukken aan te

Vasi 295.

De familie Colonna is eigentlijk uitgestorven, en al wat niet fideicommis was, is verdeeld tusschen drie dochters van den laatsten prins, welke gehuwd zijn aan prinsen Barberini, Rospigliosi en Lante.

staan. Aan den zolder van ditzelfde vertrek is Diana op haren wagen, getrokken door twee apen. Deze dieren schijnen te leven en de Godin is zeer schoon. Dit stuk is van Daniello da Volterra.

Ik zag hier ook het hoofd dat Michel Angelo met kool op de muur geteekend heeft, terwyl hy eenige oogenblikken in dit vertrek wachtte. Men herkent er den grooten meester in: het is een levendig krachtig gezigt.

In het naar huisgaan passeerde ik het Dolhuis, waar ik de zinneloozen voor de tralien aan de straat zag staan, en het ledige volk, dat zich daarmede vermaakte. Welk eene barbaarschheid!

Zaturdag 15 mei. Heden ben ik geweest in het Palazzo Colonna. Door familie betrekkingen en sterfgevallen, zyn de galleryen van dit paleis van die van Barberini en van Sciarra gesplitst en verdeeld, zoodanig dat men nu dikwyls in de eene vindt wat, volgens Vasi in de andere zyn moest en ook vroeger in de andere was; sommige stukken zyn geheel verdwenen, ter zake van de res angusta dezer prinsen. Het paleis Colonna heeft alleen verloren, er is niets bygekomen; toch zoude het alleen der moeite waard zyn het te bezoeken, om de zalen

II 231

Ik ben heden ook geweest in het Palazzo Spada, doch konde de schilderijen niet zien, alzoo zij afgenomen zijn om eene nieuwe schikking te ondergaan. Ik zag er het groote standbeeld van Pompejus aan welks voeten Caesar (zoo men gelooft) vermoord is; – ook de kleine Porticus met afnemende kolommen, om den afstand grooter te doen schijnen. Vasi 477.

want die zyn uitsteekend schoon. Onder de schilderyen, hoewel er veel goede zyn trof my niets zeer byzonder. Ik merkte toch op eene Rebecca, en Hager en Ismael, beide van Mola; - er zyn verscheiden stukken van Poussin, "a tempre" die mooi zyn. Ik zag ook de onvolbouwde zalen die bestemd waren voor eene groote bibliotheek welke reeds, om schulden te betalen, verkocht is. Mevrouw Recke geeft eene fraaye schets van de lotgevallen dezer familie.

Ik heb heden het Studio van Thorwaldsen bezocht. Tot herinnering teken ik het voornaamste op wat ik er gezien heb, zonder order: Drie Gratien. Zy zyn voor den Hertog van Holstein; - Ganimedes, is voor een Engelschman; - Basrelief voor het graf van den broeder van den bankier Batman, gestorven in Florence: De sterrende, die de erfenis aan zyne broeder overgeeft; - de moeder en zusters die om het sterren weenen; - de Stroomgod Arno met de godin der geschiedenis, die het voorval opschryft, maken de stukken van dit basrelief uit. - Beeld van Jason voor den heer Hope in Holland. Poniatowski voor de stad Cracow. Een zittende herdersjongen is dikwyls herhaald en is werkelyk allerliefst. Hebe is een lief meisje dat den beker brengt; zy is nederiger en eenvoudiger dan die van Canova, maar ook zeer

bevallig. Adonis voor den Prins van Beyeren.
Twee cariatiden voor den troon van den koning van
Denemarken. Venus, die den appel ontvangen heeft,
voor een Engelsman. Een staande Ganimedes.
Een basrelief voorstellende Jesus met de 11 apos-
telen, toen hy de sleutels aan Petrus gaf; dit is
voor den Hertog van Toscane. Model van een
groot beeld van Copernicus, dat in brons te war-
schouw moet geplaatst worden. Een basrelief
voor het graf van een Deen: de Genius des doods
voert den man by de hand; de wanhopige vrouw
ligt aan de andere zyde geknield en wil haren echt-
genoot terug houden; deze ziet haar met eene ern-
stige gelatenheid aan en wyst haar met de hand
de onmogelykheid van te blyven. Het buste van
Torwaldsen zelf. Een zeer groot basrelief voor-
stellende den triumph van Alexander; hieraan
werkt hy reeds sedert jaren voor den graaf Som-
mariva. Dit basrelief had hy in stuc gemaakt
in een der zalen van het paleis van Montecavallo
tydens de regering van Napoleon. Dit werd door
de kenners zoo bewonderd, dat hierdoor de kunste-
naar beroemd werd, en Sommariva hem opdroeg

om hetzelfde in ~~marmer~~ te maken voor 18,000 piasters. Het is bestemd voor de villa aan het meer van Como. Voor de kerk van Copenhagen heeft hy een groot werk onder handen, inwendig zullen Jesus en de twaalf apostelen, en uitwendig in 't fronton Johannes de doper predikende voor een schaar toehoorders, geplaatst worden. In gips zyn reeds eenige beelden vaardig, ne-melyk Jesus en 4 of 5 apostelen, en Johannes de doper met 17 hoorders van verschillende geslacht, stand en ouderdom. Voor een standbeeld, vind ik misstaan de lidtekens in het ligchaam van Jesus, doch die zyn overeenkomstig de geschiedenis. Het beeld zelf durf ik niet beoordeelen, myne voor-stelling voorderde meer, en daardoor maakte het weinig indruk op my. De verscheidenheid in de hoorders van Johannes den doper en de uitvoe-ring daarvan bewonderde ik zeer. Het plan is om dit alles van marmer te maken, doch het voor-eerst van gips op de bestemde plaats te stellen.

__Zondag 16 mei:__ Thuis nagelezen en opgeschreven, visites gemaakt doch weinig menschen gevonden; ik heb op myne aanbevelingen in Rome niet veel voorspoed. Met den heer Teerlink, die nog

Vasi 486. Reike II. 112. Petit-Radel II 235.

Dikwyls heb ik reeds de Ponte Sant Angelo, oud-tyds Pons Aelius gepasseerd, haar schoonen fikschen bouw bewonderd en my geërgerd over de lompe en met draperie bevrachte marmeren engelen, waardoor Clemens IX haar onder leiding van Bernini ontsierd heeft. Vasi 485.

steeds myn disgenoot is, heb ik veel gewandeld. Het was tamelyk vol op den Monte Pincio, dat wer= kelyk een lieve plaats is voor het gezigt. Tegen zonnenondergang verlaat men meestal deze wandeling en gaat naar den Corso, waarin het Café nuovo (of Ruspoli) veel ijsch gebruikt wordt. Naderhand is er niets dan het theater en byzon= dere gezelschappen; voor de lagere standen ge= heel niets want de kroegen en gaarkeukens (osterie) moeten reeds vroeg sluiten. Eenigen wandelen dan nog op den mandalina speelende of zingende door de straten der stad.

Maandag 17 mei. Heden ben ik in het Mau= soleum van Hadrianus, thans Castel Sant An= gelo geweest. Er is niets meer dan de uitwendi= ge muur, en die nog veel lager dan zy geweest is, van het graf des Keizers voorhanden. Alle versieringen, standbeelden, enz: zyn weg; daar en tegen zyn er nu kanonnen, die voor 't aankon= digen der heilige dagen, der benedictie van den Paus enz: gebruikt worden; - rondom zyn eenige gebouwen, die voor gevangenen dienen zoo wel als het kasteel zelve, en om dit alles zyn nog vestingwerken. Een verdekte gang, die het voorkomen heeft als de waterleidingen,

Ik ben ook langs de nieuwe gevangenis, <u>Carcere Nuovo</u>, onder Innocentius X en Alexander VII gebouwd, gepasseerd; zij is in de Via Giulia. Ik merkte hier hetzelfde kwaad op als elders, dat de gevangenen werkeloos voor de traliën aan de straat staan; voor hen die in de gevangenis zijn en voor hen die daar buiten staan, kan men niet wel een schadelijker maatregel nemen.
Onder aan het Capitool, in het paleis van den Senator is ook eene gevangenis, de voorbijganger wordt daar altijd door de gevangenen om aalmoezen nageschreeuwd; mijn kapper; die zich onvoorzigtig voor de schuld van een ander verbonden had, werd onverwachts in die gevangenis geplaatst, en kwam er niet uit voor zijne vrouw de som met veel onkosten opgebragt had.

vaart van het paleis van 't Vaticano naar het kasteel. Er is niet veel inwendig te zien, want de gevangenissen wilde men my niet vertonen. Men zeide my dat er 600 zyn, allen voor een of meer jaren veroordeeld; zy hebben gestreepte gelykvormige kleederen, sommige dragen ketenen aan de beenen. Byna allen gaan dagelyks uit, om de straten te vegen of eenig diergelyk werk te verrigten. Byna nimmer duurt de gevangenis den vollen tyd der veroordeeling, dikwyls veel minder. Het volk, zoo ik hoor, heeft geheel geen afschrik voor deze gevangenis, ook zien er de veroordeelden, die men op de straat ziet werken zeer te vreden en gezond uit, zy gaan zeer broederlyk met de soldaten, die ze bewaken en met het volk om. Die tot de galleyen veroordeeld worden, gaan naar Civita-vecchia, hun getal is groot. Hier telt het jaar maar acht maanden, en boven dien komt er zoo veel afslag, dat de wezenlyke tyd byna nooit meer is dan de nominale.
Boven op het kasteel, naby den engel die het zwaard in de schede steekt, heeft men een zeer uitgestrekt gezigt. Men wees my eene zaal die door Giulio Romano op de muur beschilderd is,

Vari 622. Petit Radel II 462.

ik zag er eenige mooye beelden; het onderwerp
ken ik niet.

Studio de' mosaici. Deze kunst is hier tot eene groote volmaaktheid gebragt. Men werkt voor rekening der regering. Groote stukken worden gemaakt op een steen (peperino) kleindere op een koperen plaat. Petit-Radel beschrijft het goed. De stukjes Smalto (een soort van glas dat gekleurd is) zyn omtrent een halve duim lang; onder het werken breekt men ze en slypt ze af naar den form die men nodig heeft. De mastic waarin men ze zet, wordt eerst na eenige weken hard. De omtrekken van het geen men maakt, worden op de grond van mastic geteekend naar een afknipsel van dik papier, dat men van de beelden maakt. Daar men lang op een stuk bezig is, wordt nimmer het oorspronkelyk tot model genomen maar eene kopie; zoo dat het mozaik kopie van kopie is. Er zyn thans elf menschen in 't werk. Men wees my de voorraad van Smalto die 18,000 tinten bedraagt, alles genummerd, en daarnaast een soort van staalkaart bestaande uit kleine stukjes die naar de nuances gerangschikt zyn, waar de kunstenaar de nummers kan uitkiezen die hy nodig heeft.

In het gebouw waar ik dit zag was te voren de Inquisitie: ik las nog op een van de deuren „Archivio del Sant Offizzio". Zy zal weder hier ge-

van 536. Reihe II 325.

van 538

hen heeft alleen het Latynsch onderschrift weggeno-
men, het geen onder de andere stukken gevonden wordt;
ik zoude gaarne weten wat er onder gestaan heeft.
Zonderling mengsel van strydige zaken: het ombrengen
van Martelaars door de Romeinen en andere niet-

plaatst worden; terwijl alles op den anderen voet moet komen.

Het Paleis van 't Vaticaan is zoo uitgebreid, dat wel niemand het gansch bezigtigt: twintig binnenplaatsen, tweehonderd trappen en, zoo men zegt, achttien duizend kamers. De bibliotheek, het Museum, enz: alles in dit paleis bezocht ik om andere redenen dan om het gebouw te zien, en zoo ook eenige zalen en kapellen. Deze (laatsten) had ik in de Heilige week reeds ~~zat~~ gezien, doch ik ben er heden nog eens opzettelijk gegaan om beter het merkwaardige te kunnen waarnemen.

De Schoone trap; - de Sala regia, hier zag ik op de muren „diverse istorie de' Pontefici", zoo als in 't handboek gezegd wordt; ik verwonderde mij dus niet daar te vinden: Keizer Barbarossa knielende voor Paus Alexander III; Gregorius XI teruggekomen in Rome begeleid van de heilige Catharina; Tunis belegerd onder Paulus III; Keizer Hendrik IV die den voet van Gregorius VII kust; overwinning in 1571 op de Turken behaald; - verbond tegen de Turken gesloten onder Pius V; - Karel de Groote, die het patrimonium aan den Paus geeft. Maar met verwondering en afschrik zag ik in twee stukken door Vasari geschilderd, den Bartholomeus-nacht in Parijs afgebeeld, den eerwaardigen Coligny uit het vengster geworpen en ver-

Christenen wordt als voorbeeld ter navolging, wegens de standvastigheid van die martelaars voorgesteld; het vermoorden van protestanten en andere ketters wordt als voorbeeld van yver voor den Godsdienst, van de zyde der moordenaars, voorgesteld.

Van 539.

waard. Dit hebben de Pausen als hunne daden, in de zaal van hun paleis, die tot voorportaal der twee kapellen dient, laten afschilderen.
In de Capella Sistina is het beroemde laatste oordeel van Michelangelo Bonarotti op de muur geschilderd. Het bestaat, zoo men zegt uit 1011 figuren. De wierook en vochtigheid hebben het zeer benadeeld. Voor my heeft het weinig waarde; ik betreur, dat zulk een groot genie voor zulke ellendige voorstellingen verkwist is; er zyn wel zeer schoone vooral zeer krachtige figuren by maar het geheel is het voortbrengsel eener kranke verbeelding; hiermede was men in die tyden, zoo 't schynt, algemeen behebt. Ik vindt, wat de kenners er van zeggen, de schildering van Jesus onwaardig, zonder majesteit. Aan den zolder is de schepping voorgesteld, met prophetten, sybillen enz. in de rondte. Het geheel kan ik volstrekt niet begrypen; maar onder de enkelde figuren zyn er veel die heerlyk schoon zyn, en die men gaarne lang zoude aanstaren, zoo het niet zeer vermoeijend was, zoo hoog naarboven te zien. Rondom op de muuren zyn veel historische voorstelling in fresco geschilderd door onderscheiden meesters. Ik zag er veel mooye hoofden en

Vari 540.

Vari 541.

Vari 623. Reeke II 256.
Die tuinen bestaan als gewoonlyk uit styre
lanen en heggen, met reyen van welriekende.
oranjebomen.

Vari 23.

Vari 248.

graepen onder, maar het geheel der voorstellingen was zelden treffend, ook hebben deze stukken veel geleden.

In de Capella Paulina heeft de walm der kaarsen bijna al wat geschilderd was onkenbaar gemaakt.

De Sala ducale is niet zeer belangrijk; in eene daaraangrenzende zaal heb ik de Cardinalen een middagmaal houden.

In de Tuinen van 't Vaticaan zag ik het voetstuk van de Zuil van Antoninus Pius, welke in 1705 gevonden is, want ten onregte had men de kolom van Marcus Aurelius te voren voor die van Antoninus Pius gehouden. In den tuin van 't gedeelte dat men Belvedere noemt, zag ik den groten pynappel, welke men zegt, dat op het graf van Hadrianus gestaan heeft. By de ouden was die een Symbolum der onsterflykheid. De tuinman vertoonde my ook eenige fonteinen, zoo als men die in oude tuinen aantreft: een schip waar uit de masten, kanonnen enz: water springt, veel fonteintjes, die uit den grond of terzyde uit de muur springen, „per tradimento" noemde hy deze. –

Ik bezocht het paleis op den Monte Quirinale of Monte Cavallo weder een. Op de plaats van Mon„

Vari 379.

te Cavallo was ik reeds meermalen geweest en had de groote paarden met de Colossale beelden, die men voor Castor en Pollux houdt aangestaard. Het schynt zeer onzeker te zyn van welken oorsprong deze beelden zyn, toch worden zy door de kenners hoog geschat. Ik vind het moeilyk om hunne schoonheid regt te vatten: de stand hung in de lucht, en de zwartheid, welke de tyd en 't klimaat op het marmer heeft te weeg gebragt, benemen voor my veel van den indruk; eene obelisk en eene fontein staan by deze beelden.

Men heeft my in 't paleis een aantal mooye vertrekken. Er waren eenige zeer goede schilderyen. Ik merkte op, in t Anticamera der chambellans eene Vergine van Guido Reni; de schets der transfigurata door Raphael; Santa Anna martire van Annibale Carracci, eene Annunciata van Carlo Marratta; — in de huiskapel is alles van Guido Reni, de Annunciata op den altaar is heerlyk. Vele vertrekken zyn onder Napoleon zeer fraai opgemaakt met basreliefs, schilderwerk enz: ik zag hier onderanderen den triumph van Alexander door Thorwaldsen, waar door hy vooral beroemd is geworden. Ik merkte ook op een Sposalizio van Battoni. De zalen geeft men nog de benamingen welke zy onder de Fransch..

De tuinen van het paleis zyn in denzelfden smaak als die van 't Vaticaan.

Vasi 467.

Vasi 250. Venuti I. 157

schen ontvangen hebben, even als of ze voor den keizer en keizerin bestemd waren.

Boven den ingang der Capella Sistina zag ik het groote basrelief der Voetwassing door Taddeo Landini. Het heeft eene aandoenlyke uitdrukking van het laatste bewys van nederigheid en vriendschap van Jesus, die voorziet dat hem een ysselyke dood van zyne apostelen zal scheiden.

<u>Chiesa della Santissima Trinità de' Pelegrini.</u>

Hier zag ik een beroemd schildery van Guido Reni, de drieëenheid voorstellende: Jesus aan het kruis, daar boven zit een gryzaard, voor wien eene duif uitvliegt. Het is mooi geschilderd, maar welk eene voorstelling: zegt aan vreemde volken, dat dit eene afbeelding is van den éénen God der Christenen! –

<u>Dingsdag 18 mei</u>, tot <u>donderdag 20 mei</u>. Deze dagen heb ik gedeeltelyk besteed, ~~om~~ na te lezen en op te schryven, het geen ik moeilyk by kan houden.

Ik heb de <u>Tuinen van Sallustius</u> den historieschryver bezocht. Na zynen dood zyn ze het eigendom en een der lustplaatsen der Keizers geworden, thans, na dat Alaric ze in 409 verwoest heeft, zyn er slechts weinig ruines meer van te zien. Deze zyn in de vigna Mandosi en vigna Barberini naby de Porta Salara. Men ziet nog aan de ongelykheid van den grond, de plaats waar een Circus

I. 101 Vasi 255. Venuti I 156.

page 230. 251.

Vasi 436.

geweest is. Vervolgens vele gewelven en substructies, die men meent dat tot het huis van Sallustius behoord hebben; - en eindelyk een rond gemetseld gebouw, dat men voor een tempel van Venus houdt.

Kephalides beschryft de plaats van dezen Circus, en noemt hem Circus van Flora; doch deze, meent men, was waar nu de Piazza Barberini is.

Het is zonderling dat in de tuinen, of liever op het landgoed van een particulier een Circus en een tempel was, doch dit had meer plaats.

De hoogte, welke naby deze ruines begint en zuidelyk voortloopt, is zoo men meent de Dyk die Servius Tullius tot verdediging der stad heeft doen opwerpen; ook houdt men een overblyfsel van eene zeer oude muur aan het huis der vigne Barberini voor een stuk der stadsmuur van denzelfden koning. Hier was het Campus Sceleratus waar de Vestaalsche maagden, die hare gelofte geschonden hadden, begraven werden.

Ik had de Pons Palatinus reeds van de rivier gezien, nu ben ik er ook bovenop geweest. Als Ponte Rotto is zy nu de tuin van een burgerhuis. Men heeft er een mooi gezigt. Ik merkte er onder anderen op de oude puntig toeloopende muren aan het einde van het eiland in den Tiber, gebouwd van groote steenen als de Cloaca maxima, en eveneens van den oudsten oorsprong.

Pari 71.

Pari 468.

Een aantal kerken heb ik bezocht. Chiesa di Sant Ignazio, ter eere van Loyola gesticht. Eene groote schoone kerk, waar toch niets byzonder myne aandacht getrokken heeft. Het schilderwerk van 't gewelf is voor my smakelooze verwarring. Aan deze kerk is gehecht het Collegio Romano en Seminario Romano, waar geestelyken opgekweekt en onderregt worden.

Chiesa di San Carlo a' Catinari is eene van die waar ik voor myn gevoel de schoonste schilderstukken gezien heb. Byzonder beviel my de dood van Santa Anna van Andrea Sacchi (Ad. 1600–1661) Aan de eene zyde van de stervende staat San Giochino, aan de andere Maria die aan hare stervende moeder het kind Jesus wyst; op 't gelaat van allen is de uitdrukking zeer juist en lief: Maria is te jong, maar dat vergeeft men omdat zy moeder en maagd zyn moet. Boven de pilaren van de koepel heeft Domenichino de vier hoofddeugden met de drie deugden der kerk geschilderd, te weten: Giustizia, temperanza, fortezza, prudenza; – Carità, speranza, fede. Er is iets hemelsch in de uitdrukking dezer figuren, zy schynen te zweven en tot een verhevener kring van wezens te behooren; men verzadigt zich niet van ze aan te staren.

Chiesa del Gesù, groot en prachtig, zooals doorgaans de Jesuitenkerken zyn; – zeer opgeschikt, vooral met marmorpoorten. Er zyn groepen van Le Gros die niet

Vasi 297.

Vasi 437 e 438.

Vasi 439.

Vasi 440.

Vasi 441.

zonder waarde zyn. Ik merk op dat men het Geloof door-gaans voorstelt met den beker en den ouwel. Zou dit zyn omdat men als een hoogste daad van 't geloof be-schouwt een ouwel en wyn voor een mensch en voor bloed te houden.

Chiesa di San Marco. Eene oude fraaye kerk met ko-lommen. Van de schilderyen heeft my niets byzonder getroffen.

Over de Pons Fabricii of Ponte de' Quattro Capi op het Tiber eiland gekomen, waarvan ik reeds melding gemaakt heb, bezag ik de Chiesa di San Bartolo-meo, die op de plaats en van de bouwstoffen van den tempel van Aesculapius gesticht is. Zy heeft een zeer aangename forme.

De Pons Gratiani, welke naar de wyk der stad voert die Trastevere heet, wordt, naar de kerk, Ponte San Bartolomeo genaamd.

Chiesa di Santa Cecilia, op dezelfde plaats waar zy gewoond heeft en den marteldood ondergaan. Als men de hemelsch lieve uitdrukking dezer Heilige, op het schildery van Raphael te Bologna, voor oogen heeft, zoude men allen twyffel aan de legende aan een zyde willen stellen, en op deze plaats aan de reine deugd, aan het godsdienstig hart en de standvastig-heid van deze jeugdige maagd willen denken. Byna zoude men aan de mogelykheid willen ge-looven om met zulke hemmelyke wezens in den hemel in betrekking te staan. Het moet eene aan-

Vasi 444

Vasi 446.

genaamde dweepers zyn, zich te verbeelden, dat Cecilia, Agnes en dergelyken ons gebed hooren, ons bystaan en onze voorspraak by den Grooten regter zyn. Dat de zwakke mensch, vooral de eenzame altyd mymerende kloosterling zich in zulke droomen verdwaald heeft is my niet vreemd; maar wat wordt er van den mensch wanneer hy zich niet vasthoudt aan „Reason That ~~true~~ column of true majesty in man".
Het marmeren beeld van Stefano Maderno kan niet veel uitdrukking hebben: zy is liggende, met het hoofd in een doek gehuld voorgesteld.

Chiesa di Santa Maria in Trastevere, op de plaats waar de Taberna meritoria, invalidenhuis voor de soldaten plagt te zyn. Het is eene mooije oude kerk in den gewonen vorm: langwerpig vierkant met twee reyen zuilen, aan t eind eene halfronde verhevene tribune, waarvan het gewelf met oude mozaikstukken versierd is; de zolder vlak en met bloemwerk voorzien, ryk verguld; de vloer van opus Alexandrinum. In deze gansche wys van bouwen is iets groots en eerbiedwekkends, veel meer dan in de nieuwe kerken met zware pilasters en hooge koepels. In t midden van den zolder is eene zeer fraaije Assunzione van Domenichino.

Chiesa di San Chrisogono. Veel gelykend naar de vorige, en nog schooner. Aan den zolder is evenéens een

fraai schildery, voorstellende de aankomst van den Heilige in den hemel, door Guercino.

Woensdag avond heb ik de Antigone van Alfieri zien spelen, in het Theater „della Valle"

Wat ik van Galleryen enz: gezien heb teken ik nog niet op, omdat ik ze op nieuw hoop te bezoeken.

<u>Vrydag 21 mei</u>. Dezen morgen ben ik den heer <u>Fabris</u> in zyn Studio wezen opzoeken. Ik zag er het model of pleisterbeeld van buitengewone grootte, dat hy gemaakt heeft van Milo van Crotona, die, op het oogenblik dat hy een boom uit het heilige bosch velt, overvallen wordt door een leeuw. Zyne handen klemmen zich vast in den boom, en zoo is hy zonder verdediging aan den aanval van het verscheurend dier blootgesteld. Er is veel uitdrukking van kracht en van schrik en pyn in het gelaat en de houding van Milo; - doch het beeld is zoo groot, dat men op de plaats waar het staat niet wel over het geheel kan oordeelen. De heer Fabris verlangt zeer, dat men hem de bestelling gave om dit groote werk in marmer uit te voeren, doch heeft er nog weinig vooruitzigt op. Ik zag hier ook nog een beeld voorstellende Venus die den pyl beproefd van Amor die zich schalks als 't ware by haar verschuilt. Ook een basrelief voor een grafmonument, voorstellende eene moeder, die hare kinderen aan Madonna

Reeks II 399.

Tië 23 jaren

komt aanbevelen.

Wij zijn saam in de Bibliotheek van het Vatican, geweest waar hij mij aan den heer Mai heeft voorgesteld; - ook in het Museum.

Vervolgens zijn wij gegaan in het Studio van den Cavaliere Cammuccini, Romeinsch historieschilder, welke zeer beroemd is. Ik zag er het Vertrek van Attilius Regulus — het gaat naar Rusland. - De Cartons van den dood van Virginia en van den dood van Caesar, waarvan de schilderyen in het paleis van Caserta zyn. De Continenza van Scipio. Cornelia die hare sieraden wyst aan eene andere vrouw welke haar daarentegen hare kinderen laat zien. Noch verscheiden andere Cartons. Men zegt dat Cammuccini geen goed Coloriet heeft, en dit is my ook toegeschenen, het is te blaauw en te koud; - daarentegen is de teekening, dacht my, zeer fraai; - dit trof my vooral in de Cartons. Men zegt ook dat hy niet poetisch genoeg is. Dit durf ik niet beoordeelen. In de compositie en de uitdrukking is dunkt my veel schoon, eenigzins op de Fransche wys, namelyk theatralisch, somtyds meer conventioneel dan natuurlyk.

Ik ben ook geweest by den Nederlandschen schilder Verstappen, zoo ik meen van Antwerpen; ik zag by hem mooye landschappen, de watervall van Terni en andere gezigten uit die streek; de natuur was uitsteekend goed gevolgd.

vasi 480.

Zaturdag 22 mei. Heden heb ik de Gallery van den Cardinaal Fesch gezien. Daar in het handboek geene opgaaf is van 't geen deze gallery bevat, wil ik de stukken die my bevallen of getroffen hebben tot herinnering hier opteekenen.

Cena d'Emaus van Paulo Veronese. De schilder heeft zich en zyne familie op dit stuk afgemaald, en lykt hier meer op de Vlaamsche schilderyen dan anders de Italianen, namelyk door zeer natuurlyk maar niet idealisch te zyn.

San Francesco en San Gerolamo van Guercino. My dunkt zy zyn op deze stukken afgebeeld zoo als zy waarlyk moeten geweest zyn, namelyk: menschen met kranke, verdwaalde verbeelding en gevoel; die, zich zelf misleidend, heiligheid zochten in 't vermeerderen van de krankheid hunner ziel en welligt ook van hun ligchaam.

L'Assunta van Guido Reni, een verheven schoon stuk.

Madonna van Solario, leerling van Leonardo da Vinci.

Maria Magdalena by het graf, als Jesus opgestaan is, van Albano.

Eene kleine Madonna van Murillo, en eene van Albano.

Laatste oordeel van Tintoretto, waar zyne vrouw naar de hel gaat; te voren had hy ze in den hemel geschilderd.

Landschappen van Salvator Rosa.

Eene Heilige familie; – Jesus dood zynde door de engelen gedragen; – en een kinderhoofd van Correggio.

De schets van het groote fresco, het nachtmaal voorstel-
lende van Leonardo da Vinci.
Geboorte der Madonna van Hannibal Caraccio.
Jesus aan het kruis, van Raphael, toen hij 18 jaar oud was.
Madonna van denzelfden toen hij 25 was.
Het is belangrijk den voortgang van den grooten man
in de kunst op te merken. In een ander vertrek
zag ik van hem
De doortogt door de rode zee, geschilderd toen hij
14 jaar was, hier is nog alles stijf en zonder perspectief,
dog in de gelaatstrekken bespeurt men reeds den grooten
aanleg.
Portret van Masaniello, door Alexander Allori
Bronzino. (T. S. 1553-1607) een onbeduidend gezigt; ge-
meen brutaal.
Madonna van Giulio Romano. Deze plagt van Rad-
leriqué te zijn.
Madonna van Luini
Een stuk van Vanne da Siena stelt voor San Frances-
co en Sant Antonio die het kind aanbidden. De schil-
der heeft zeker zijne modellen in de kloosters gevonden;
de imbecilliteit konde in geen vernederender gestalte wor-
den geschilderd.
Twee heilige familien van Andrea del Sarto zijn
op gansch verschillende manieren geschilderd; ik heb al
meer opgemerkt dat men dikwijls de stukken van deze
schilder niet als voortbrengsels van denzelfden meester
zoude beschouwen.
Portret van Laura door Leonardo da Vinci; - waar
of verbeeld, is het altijd een zeer lief hoofd.

Een stuk van Michelangelo voorstellende de Visitazione van fresco op doek gebragt, door Palmaroli, die men voor den eersten restaurateur in Rome houdt. Hacquin in Parys moet hem in 't overbrengen van Fresco's nog overtreffen.

De gallery van den Cardinaal Fesch is byzonder beroemd voor de Vlaamsche stukken. Die zyn in Rome eene zeldzaamheid, maar voor een Nederlander hebben zy minder waarde, men ziet ze in ons land beter en menigvuldig; ook moet ik zeggen dat ze my minder dan de Italiaansche behagen en als ik die gezien heb byzonder afvallen; - zy zyn natuurlyk, dikwyls grappig, veelal goed gekleurd; - maar zy zyn zelden edel of verheven, dikwyls grof en gemeen, en waar het onderwerp poetisch is, zyn ze toch proza.

Petrus door de dienstmaagd herkend van Honthorst is een zeer natuurlyk levendig, maar uiterst gemeen tooneel.

Ik merkte nog op de afneming van 't kruis, van Van de Velden; - de bergrede van Rembrant.

De landschappen zyn zeer mooi, ik zag er van Hobbema, Huysman, Ruisdaal, Ostade, Wouwerman, Pynacker. Mooye portretten van Rembrant; portret van den Cardinaal Richelieu door Champagne.

Eene Magdalena van Van Dyk onderscheidt zich zeer onder deze Vlaamsche stukken, de smart en het berouw zyn met adel op het gelaat dezer schoone vrouwe uitgedr

Vari 627 Recke II 372

Vari 366

Ik merkte nog op een klein stukje, voorstellende de Annunziazione door een Vlaamsch meester, leerling van Giulio Romano, wiens naam men niet weet, dit is allerliefst.

Deze Gallery is in het Palazzo Falconieri, aan den Tiber gelegen, waar de Cardinaal zelf zyn verblyf houdt; men komt tot in zyn slaapvertrek, waar het marmeren borstbeeld van Napoleon staat. Het gezigt uit de vengsters, is heerlyk.

Ik ben heden op den Monte Mario geweest, naby t vervallen huis van de Villa Mellini. Onder de hooge cypressen, die men van alle zyden ziet, had ik een heerlyk gezigt over het gansche dal, waarin Rome aan den Tiber ligt en op de bergen in 't verschiet. De naaste omtrek der stad is nog eenigzins bebouwd en bewoond, maar als men voorby Ponte Molle heenziet is alles eenzaamheid; zuidelyk ziet men kale vlakte en luchtbeeld. Recke beschryft zeer goed dit standpunt en het verval van deze en andere villa's.

Met moeite is het my gelukt eene preek van Pater Aminta, in de kerk Sant Angelo in Pescaria voor de Joden gehouden, by te wonen. Alle zaturdagen wordt zulk eene preek gedaan en de joden zyn genoodzaakt die by te wonen, dit is door den tegenwoordigen paus weder ingevoerd. Christenen mogen er niet by tegenwoordig zyn; ik heb het door den Sagristano een fooi te beloven een plaatsje bekomen. Ik zag de joden en jodinnen een voor een by den Secretaris komen om zich te laten

Hy is een Siciliaan.

inschryven, want die wegblyven moeten zware boeten betalen, en zoo maken er zich de ryksten vry van. Zy hielden allen den hoed op en werden door Gendarmes naar hunne plaatsen gewezen, waar zy stil en aandachtig zitten moesten; een aantal gendarmes hielden aanhoudend betoog daarop, want die zich on-eerbiedig betoond, zich tot slapen zet, of andere blyken van onaandachtigheid geeft wordt gestraft met Cavalletto (openbare geeseling op de achterdeelen) Aminta is een oude monnik, die ik hoor dat opzettelyk in den talmud en Coran gestudeerd heeft om de Joden en Turken te bekeeren. Met grimmigheid en verachting sprak hy de Joden aan, en begon zonder eenige inleiding zyn betoog dat zy dwaalden en de Christenen regt hadden; vol verwarring uit de propheten uit de geschiedenis en ^uit^ allerhande bronnen zyne argumenten halende; zittende en dreigend staande, in een zonderling driftigen toon sprekende; telkens herhalende: „daar kunt gy nu niets op antwoorden!" terwyl toch de gendarmes en het Cavalletto, meer nog dan de kracht zyner redenen, het antwoorden onmogelyk maakten; nu en dan sprak hy eenige woorden Hebreeuwsch. Een zyner argumenten was, dat de Joden van elk een veracht waren, en dat de katholieke godsdienst over de geheele aarde heerschte. Zy zouden eeuwig in de hel zyn, zeide hy, omdat zy den Zoon van God omgebragt hadden, en niet

Men zegt my dat veel joden winkels buiten het Ghetto hebben, doch 's avonds zich in hunne woningen binnen hetzelve moeten begeven; – doch tevens beschouwen velen van hen het opsluiten meer als voor hen nadelig, dewyl zy daardoor beveiligd zyn voor mishandelingen van het volk dat men steeds een haat tegen de joden inprent

Deze mishandelingen heeft my de Heer Schimmelpenninck gezegd, dat dit jaar geen plaats gehad hebben; – verleden jaar daar en tegen hebben de heeren Schuylenburg, zoo zy my verhaald hebben, gezien.

overgingen in den schoot der kerk; maar tevens zei de hy, is het God die eene harten verhardt, zoo dat gy hoorende niet hoort en ziende niet ziet, want dat is een bewys voor het Christendom; ik weet het gy kunt u niet bekeeren, dit ligt in de wyze plannen der voorzienigheid. – Dit was de plaats die my het meeste tegenstreed. Het eind was als t begin, zonder slot. Omtrent een uur had de preek geduurd, en geen gebed voor of na, geen menschlievende toespraak, niets godsdienstigs of christelyks ging er by gepaard. Het is niet anders dan die arme menschen, met geweld noodzaken, om op hunnen Sabbat in een, voor hun onheiligen tempel, zich gedurende een uur te horen beledigen. Zonderling middel om ze te bekeeren. In alles opzigte worden ze zeer wreed behandeld: zy wonen in eene enge straat, „Il Ghetto" die aan de uiteinden met wachten bezet is en 's avonds gesloten wordt. Op Christelyke feestdagen mogen ze niet werken en het Ghetto niet verlaten. Zy zyn aan allerhande willekeurige lasten onderworpen, en moeten onder anderen de kosten dragen van den Carnaval, waaraan zy geen deel mogen nemen. Dit moet eene bezending van de aanzienlykste Joden op het capitool als een geschenk komen aanbieden, (de leden) bezending en deeze worden by die gelegenheid straffeloos door het volk beschimpt, met vuil en met steenen geworpen.

Als een trek van volkskarakter van de joden mag men nog altijd beschouwen, dat zij nooit onder door den triumph-boog van Titus gaan.

Ik ben ook in de Synagoog geweest, die hier Scuola genaamd wordt. Men was bezig de geschiedenis van 't verkoopen van Joseph in 't Italiaansch uit te leggen en daaruit zedelessen te halen. Hebreeuwsche dienst was er thans niet.

Zondag 23 mei. Heden heb ik de Gallery van den heer Camuccini bezigtigd; ik heb ook hem, den schilder en zyn broeder, die door handel in schilderyen ryk geworden is, gesproken. Ik zag hier onder anderen
Portret van Andrea del Sarto door hemzelf. (J. S. 1488-1530
Een klein stuk van Guido Reni: Jesus aan het kruis, Maria en Johannes daarbystaande, op het ogenblik der verduistering; - het is aandoenlyk schoon.
Judith, van Benvenuto Garofalo (van Ferrara 1481-1559)
Ester by Ahasuerus, van Guercino
Rust op de vlugt van Egypte, van Albano.
Eene kleine Magdalena van Correggio, eenigzins gelykende naar die van Dresden, en waarschynlyk eene vroegere proeve; - zeer lief.
Eene kleine Madonna van Raphael.
Opgaan der Zon van Claude Lorrain.
Ik zag ook nog een relief van het Forum van Trajanus, dezen keizer met nog andere personen voorstellende. Frescos van Domenichino genomen van de Villa Aldobrandini te Frascati.
Het relief is met nog andere stukken aan den Prins verkocht.

Lé 3 Juni.

Het is dezer dagen „Scirocco"- een zoele zandwinde wind, welke loomheid en lusteloosheid veroorzaakt. Op hen die lang in Italië zyn geweest, en op de Italianen zelf werkt het sterker dan op vreemdelingen die pas aankomen; toch werd ik het ook zeer duidelyk gewaar.

Maandag 24 mei. Heden heb ik visites gemaakt; de heer Prins Emanuel Ruspoli, die in de Guardia nobile van den Paus dient, heeft my het een en ander omtrent den staat der militairen, die zoo veel morn bedragen, verhaald, ook omtrent de novers enz: De heer Coele heeft my verscheide zaken medegedeeld, die ik nog nader moet onderzoeken eer ik ze in myn dagboek breng.
By anderen ben ik vergeefs geweest
Den heer Van Bree, historieschilder heb ik in zyn Studio bezocht. Ik zag by hem het stuk dat den afstand van Karel V voorstelt, waaraan hy reeds lang werkt en dat nu bynae af is. Het heeft veel historisch aanbelang; de heer v. Bree heeft met veel vlyt de personen en de costumen bestudeerd, om die juist te maken; het ogenblik is dat, wanneer Karel V zyne rede van afstand heeft uitgesproken, en alle aanwezenden daarover tot tranen toe geroerd zyn. Twee stukken, die ik reeds in Holland gezien had: Tasso welke zyne verzen aan de zuster van den Hertog voorleest, en Albano, welke in den kring zyne fa..

Vari 185 Venute 225.

milie schilderd. Nog twee stukken vertoonde hy my: de Eunuque noir in 't Serail met twee vrouwen; — en Heemskerk met de andere Hollanders op Nova Zembla als voor 't eerst de zon weder verschynt. Dit laatste is zeer nationaal en heeft daarenboven, zoo my voorkomt, veel waarheid in de uitdrukking. In 't geheel heeft de heer van Bree veel verdienste, alleen vind ik zyn coloriet te bont en te schitterend. Byzonder gelukt hem de uitdrukking van 't wellustige.

Vervolgens ben ik den jongen Haagschen Schilder Kruseman wezen opzoeken ik zag by hem een stuk voorstellende Belisarius bedelende, dit gaat naar de tentoonstelling in Amsterdam; er is veel goed; in het beeld van Belisarius beslaat te veel plaats dunkt my, naar evenredigheid van 't stuk. Een ander, waarvan 't onderwerp genomen is uit de roman Eleezar et Nephthali van Florian, namelyk Rachel op het ogenblik als de jongeling haar vindt, en zich zelf en zynen nood vergetende haar het water geeft, — beviel my beter; in 't hoofd van het meisje is eene zeer lieve uitdrukking. Dit stuk is voor de Koningin bestemd, het is nog niet af.

Het minder belangryke van deze dagen moet ik overslaan, omdat ik anders myn dagboek niet kan byhouden.

Dingsdag 25 mei. Heden heb ik eene wandeling gedaan buiten de Porta maggiore, regts af, aan de Via Labicana;

Op veel plaatsen werd tot herstelling die muren gemetseld.

naar het Mausoleum van Helena. Men gaat meestal tusschen wijngaarden, welke hier als elders met muren omringd zijn. Regts was steeds de waterleiding der Aqua Felice welke nog dient om het water 13 mylen ver naar Rome te brengen. Op anderhalve myl afstand der stad, zag ik bovendien uitgestrekte ruines van de Aqua Alexandrina; deze maken in de uitgestrekte graswelden eene schilderachtige uitwerking. Een myl verder kwam ik aan de ruines van het Mausoleum, dat een grafstoren is met inwendige nissen, alles van gebakken steen gebouwd, niet zeer verschillend van anderen die ik reeds gezien had. De Sarcophagus van de heilige moeder van Constantinus is van hier weggenomen en in het Museum van 't Vaticaan geplaatst. Men heeft in de ruines een kerkje voor de heilige Petrus en Marcellinus gemaakt. Ik ben nog wat verder gewandeld om het gezigt op de omstreken te hebben, dat werkelyk zeer mooi is. De muren duren nog al lang voort; maar dan komt men ook aan eene ledige ruimte waar men tusschen het welig koren en grasland geene gebouwen dan waterleidingen en graven bespeurd, beide tot ruines vervallen. De berg waarop Frascati en andere dorpen liggen, had ik in de verte voor my; op eene kleine hoogte gezeten, by het dalen van de zon, heb ik my aan dit gezigt verzadigd. Het zien der velden die Rome omringen

Vasi 202.

Vasi 168

van het land, dat zulk eene voorname plaats in de geschiedenis van het menschdom beslaat, geeft altijd veel te denken, en er is eene sombere aantrekkelijkheid in deze streken: overal zongen de vogels en de krekels. Men is thans algemeen bezig met gras te maaijen en in te halen, dit maakt dat men toch menschen en eenige levendigheid ziet.

Ik ben geweest in de Chiesa di Santa Prassede, eene schone kerk met zuilen in den gewonen form; zij heeft nog bijzonder eene fraaije marmeren trap waarmede men naar de tribune klimt. Ik zag hier de put waarin men zegt, dat de Heilige Praxedes het bloed der martelaren plaatste, dat zij liet opzamelen. In eene kapel zag ik de kolom, welke in 1223 uit Jerusalem gebragt is, aan welke daaraan Jesus gebonden is geweest toen hij gegeeseld werd. In de Sagrestia wees men mij het schilderij van Giulio Romano, voorstellende de geeseling; - het is een der beroemde stukken van dezen leerling van Raphael.

Woensdag 26 mei. In het Museum van het Capitool en van het Vaticaan ga ik nog dikwijls zonder het op te schrijven, omdat ik aan het eind in eens daarvan wat wil aanteekenen. Heden ben ik nog eens geweest in de kerk van San Giovanni Laterano welke ik met rode draperie en gouden boorden versierd vond tegen het feest van morgen. De groote

Vari 167.

Vari 176.

bronze deuren uit de Basilica van Constantinus ge-
nomen; het standbeeld van Hendrik IV en meer an-
dere voorwerpen die ik te voren niet zoo opmerk-
zaam betracht had, heb ik nu nog met aandacht
bezien. Deze kerk is in veel opzigten belangrijk;
doch uit tijdgebrek moet ik mij hier op Vasi en an-
dere werken beroepen.

Op de Scala Santa was het niet minder vol dan de
vorige reis; ik zoude er naauws plaats hebben kunnen
bekomen.

In de kerk San Giovanni in Fonte heb ik met op-
merkzaamheid de fresco's bezien die rondom ge-
schilderd zijn. Zij behelzen allen gebeurtenissen uit het
leven van Constantinus: het visioen van het teeken
van 't kruis; – overwinning bij Pons Milvius op
Maxentius behaald; – oprigting van den triumphboog;
– op het Concilie van Nicaene verbrandt hij de boe-
ken der ketters en kust de wonden der martelaars; –
hij vernielt de standbeelden der goden en stelt het
kruis in de plaats.

Vervolgens heb ik een uitstapje gedaan buiten de
Porta San Giovanni. Het gezigt is aan deze zijde
der stad uitsteekend schoon; nabij de stad reeds op de
hoogte overziet ~~men~~ het gansche Latium, thans Cam-
pagna di Roma. Ruim twee mijlen ver komt deze
nieuwe weg met de oude Via Latina zaam; – hier
is men buiten alle huizen in onafzienbare grasvel-
den, die zoo schoon voor het oog zijn, en zoo nadeelig
voor de lucht. Het ~~water~~ staat op vele plaatsen

Ik zag veel hooi op wagens met buffels bespannen naar de stad varen.

Nibby Viaggio classico II 241

+ vele met klimop begroeid

stil, wordt nergens behoorlyk afgeleid, en blyft eene verzameling van insecten en verrottende planten, zoo dat, als de hitte begint, een verpestende uitwaaszeming daarvan opstygt die koorts en ontsteeken- de ziektens veroorzaakt, zoo dat alle menschen die eenigsins kunnen de vlugt nemen. Men ziet hier vele graven, die meest verwoest zyn. Twee vierkante gebouwen van gebakken steen, het eer- ste grooter en fraayer, het tweede kleinder en een- voudiger. Ficaroni hield het eerste voor den kleinen tempel der Fortuna Muliebris, opgeregt ter gedag- tenis dat Velturia haren zoon Coriolanus bewo- gen had om Rome niet aan te vallen. Nibby meent dat dit eerste een vierkante graftoren geweest is, en dat men met meer waarschyn- lykheid het kleindere voor den Tempel der For- tuna Muliebris houden mag. Hoe dit zy, de herinnering is altyd aandoenelyk, en maakt, zoo wel als het heerlyk uitzigt, deze uitstap zeer belang- ryk. Men was hier ook bezig het gras te maayen, en rondom ziet men waterleidingen en graven; dat van Caecilia Metella zag ik regts, dat van Alexander Severus (valschelyk zoo genaamd) links. De bergen waar aan Frascati en Albano, de Sabinsche waar op Tivo- li ligt en verder op de Appenninen vormen den horizon. Het was heden San Filippo Neri, wiens reliquien

Van eene zeer korte Latynsche redevoering, die een jong mensch tusschen beide deed, kan ik byna geen woord verstaan.

ik in de Chiesa Nuova gezien heb; hy is de beschermhei-
lige van de Stad en dus is het een feestdag, dat is werke-
looze dag.

Ik ben nog in Santa Maria Maggiore geweest, waar de prelaten, in veel plegtigheid, met gezang en muziek vesper hielden; er waren toch weinig menschen; - ik zag er wat ik reeds menigmalen gezien heb dat die heeren een voor een bewierookt werden.

<u>Donderdag 27 mei.</u> Hemelvaartsdag. In de Capella Sistina van t Vaticaan heb ik de <u>Pauselyke mis</u> bygewoond. Zyne heiligheid werd binnengeleid door Cardinalen; zat op den verheven stoel met wit zyde en goud behangen links van den altaar (als men er voor staat); de cardinalen kwamen hem de hand, veel andere geestelyken den voet zoenen. De mis werd gezongen; nu en dan las de paus iets hardop uit een boek dat hem werd voorgehouden; ging ook voor den altaar knielen; telkens werd hem eene muts opgezet of afgenomen; - alle die ceremonien gingen met veel stiptheid en schenen naauwkeurig voorgeschreven te zyn. Ten slotte werd hy op een stoel gezeten, op de schouders van acht of tien menschen weggedragen. Voor hem die niet alle de gewone begrippen der Catholiken deelt, heeft zulk eene plegtigheid weinig waarde. Ik had reeds in het naar de Petruskerk gaan eene beschrijving gehoord van de afkon-

tijing van 't Heilige Jaar. De bul daarna werd nu in 't voorportaal dier kerk, in 't Latyn gelezen, en daarna in de gansche stad aangeplakt.
De Paus werd na de mis gedragen, naar de loge of 't balkon der St. Petruskerk en toen werd het geschut gelost, de groote klok geluid en Zyne Heiligheid gaf den zegen aan het volk dat by duizenden deze plaats vervulde. Ik stelde my op de trappen der kerk, en kon daar die gansche schaar overzien; dit was een mooi coup-d'oeil, zoo als men het noemt; men zag er vooral veel landlieden in hunne byzondere kleederdragten. De vreugd of eerbied was zoo 't scheen niet groot, er werd met tegenzicht geknield weinig, en zelf niet algemeen den hoed afgenomen: het volk is, zoo men my zegt weinig te vreden. Als gewoonlyk werden twee aflaatsbrieven van het balcon geworpen.
Na deze benedictie ben ik nog in de St. Petrus-kerk geweest waar veel van het verzamelde volk naar toe ging; dit was ook zeer ziens-waard. Men drong zich rondom het beeld van Petrus om den voet te zoenen; aan het graf van dien heilige zaten gansche reyen te bidden; en door de gansche kerk zag men vele groepen knielen, wandelen, beelden en schilderyen bewonderen en zich in alle rigtingen bewegen.

Ik ben heden geweest in het Gioco del pallone; dit heeft plaats in eene groote langwerpig vierkante baan, by het paleis Barberini. Het bestaat in 't werpen en slaan van ballen van de eene naar de andere zyde. Het zyn vaste, daarvoor betaalde menschen, die dit spel dryven; liefhebbers en publiek zyn slechts toeschouwers. Voor men nog zoo week en gemakkelyk geworden was, dreven het de heeren zelve en was het eene geliefkoosde oefening, die hun nu veel te zwaar geworden is. Aan elke zyde stonden vier spelers, zy hadden een houten koker of omkleedsel aan den regter arm, met puntige uitsteeksels om den bal te beter te kunnen treffen; de ballen, zegt men my, zyn met lucht opgevuld om ze elastiek te maken. Men telt naar mate de bal in eene regte lyn en tot over de helft van de baan geworpen wordt.

Het volk heeft nog een ander balspel, Boccia of Gioco liscio genaamd; dit wordt met een kleine en verscheiden groote ballen gespeeld, en de kunst bestaat daarin, dat men met zyn bal dicht by het kleine balletje komt te liggen; men tracht daartoe de andere ballen weg te stooten en zelf naby te komen. Men speelt dit ook op het billard, en dan heet het Bocciatta; dit is zeer kunstig, men doet het met de

10 mei

Vaste 287. Minute I. 141.

hand zonder quene.

Een derde spel is de Ruzzica, het werpen met houten schyven, hiervan is de kunst in het ver werpen. Dit spel is volmaakt als dat der discoboli van de ouden, te oordeelen naar de standbeelden.

Veel ziet men ook de Mora spelen. Dit bestaat daarin, dat de twee spelers te gelyk de regterhand uitsteeken, met een of meer vingers open, de andere gevouwen; en tegelyk uitroept het getal dat hy gist dat de uitgestoken vingers zaam zullen uitmaken. Als een het raait wint hy, als beiden het raaden of geen van beiden is het niets. Zoo veel malen elk gewonnen heeft, zoo veel vingers van de linkerhand strekt hy uit. Als hy vyf maal gewonnen heeft is het spel uit, of men moet dubbeld spelen, dat ook dikwyls geschiedt. Het is veeltal om wyn dat men op die wys speelt, de verliezende betaalt als dan. Wanneer er meer dan twee zyn, valt de winnende telkens af, en de verliezende speelt met een ander op nieuw tot dat de laatste twee tusschen hen beide uitspelen.

Vrydag 28 mei. Ik heb reeds van de overblyfsels van verscheide fora, die ik bezigtigd heb gesproken. Van twee moet ik nog melding maken: van dat van Trajanus en van Antoninus Pius.

Het Forum Trajanum is het schoonste forum van Rome geweest, eene Basilica, waar regt gesproken werd, en

Vase 18
Neunta II 119.

waar uit geleerden en dichters verzamelden, twee gebouwen voor de Bibliotheca Ulpia enz. versierden dit Forum. In Venuti en Vasi vind ik omstandige opgaven daarvan. Thans zyn er nog overblyfsels van de tot zuilen die de portici van de Basilica Ulpia behoord hebben, ook van de gebouwen der Bibliotheca Ulpia; onder de Fransche regering heeft men die overblyfsels gedeeltelyk ontbloot, en nu wordt nog min of meer daarin voortgegaan. Het belangrykrykste overblyfsel is de *kolom* ter eere *van Trajanus* in zyn Forum opgeregt. Deze is nog zeer gaaf en de basreliefs en tropheën die ze versieren worden nog altyd bewonderd. Ik zie ze dikwyls, maar ben er niet opgeklommen, dewyl er toch geen zeer uitgestrekt gezigt is. Boven op deze schoone kolom heeft men een Heiligen Petrus geplaatst, alleen de wansmaak van zulke vereenigingen, dunkt my, moest ze verhinderen, doch in Rome is men aan die incongruiteiten gewoon.

Van het *Forum van Antoninus Pius* is byna niets meer over. Van de zuil ter eere van dezen keizer opgeregt heb ik reeds gesproken, zy werd in den tuin van de Chiesa della missione gevonden, en de piedestal zag ik in den tuin van 't Vaticaan waar Pius VI die heeft doen plaatsen. In dit Forum stond ook de *kolom van Marcus Aurelius*, en die is nog in goeden stand aanwezig. Waar dezelve

Vasi 20. Vasente II 116.

wordt de plaats waar ze staat Piazza Colonna genaamd. De basreliefs zyn minder volmaakt dan die der kolom van Trajanus, zy hebben ook meer geleden. Ik verwonder my dat men de kunst ooit besteed heeft voor eene daarstelling die zoo weinig uitwerking doen kan. Deze basreliefs welke langzamerhand opklimmen zyn volstrekt buiten het bereik van 't oog gesteld, het is niet mogelyk de beelden te onderscheiden en de historische voorstelling te volgen, en alle poging daar toe is ten uiterste vermoeyend. Het is een regel, dunkt my, die de natuur zelve aan de kunst schynt voor te schryven, dat hare voortbrengsels berekend moeten zyn naar de zinnen waarop ze moeten werken. Om eene geschiedenis in beelden aanschouwelyk voor te stellen en te bewaren, moeten de beelden genoegen naauwkeurig onderscheiden worden, en dat kan men die der basreliefs op deze kolommen niet.

De kolommen, afgescheiden van die versierselen, maken altyd een aangenamen en verhevenen indruk. Die van Marcus Aurelius is iets minder hoog, maar staat op een hoogere plaats, dan die van Trajanus. Ik heb ze heden tegen 't ondergaan der zon beklommen: het gezigt is altyd mooi op eene verhevene plaats in Rome, maar toch zyn andere punten nog verkieslyker.

Naby de Piazza Colonna is de Piazza di Monte

Vari 22.

Zie 22 Juni.

Citorio, waar de obelisk staat, die Sesostris in Helio-
polis en naderhand Augustus op het Campus Mar-
tius hadden opgerigt. Hoe groot is niet de ver-
woesting van Rome geweest, dat men monnumen-
ten als zulke obelisken, niet alleen omvergehaald
heeft, maar onder ruines bedolven, zoo dat ze
in later tyd onder den grond zyn nedergevonden;
en welke barbaarschheid vervulde die verwoesters
als ze beelden als den Apollo, den Laocoon mede
onder de puin begroeven. Ik ben telkens op
nieuw daarover verbaasd. De verbeelding kan
zich byna zulk eene woede niet voorstellen.
De Monte Citorio is ontstaan uit de ruines van
het Amphitheater van Statilius Taurus en andere
~~puin~~ en aarde, die men er gebragt heeft.
Op deze plaats staat het paleis der Justitie, door
Innocentius XII opgerigt, en Curia Innocenziana ge-
naamd.

Zatundag 29 mei. Het Studio van den Beeldhou-
wer Kessels uit Gend bezocht. Hy heeft een staan-
den discobulus gemaakt voor de heer Labuchère
doch die was nu bedekt. Hy had nu een zittende
onderhanden; - ook een liggenden Amor, die zyn
pyl wet. Een basrelief voorstellende eene vrouw
met eene urne, bestemd voor een grafmonnument,
besteld door den Baron Vinck te Antwerpen
Buste van Tromp, besteld door den Kroonprins

van Beyeren. Ik zag ook het eerste ontwerp van een beeld van Mars dat hem door ons Gouvernement besteld is tegen 3000 piasters. De heer Kessels heeft gewis verdiensten, doch op welke hoogte hy staat durf ik niet beslissen en laat zich ook uit het weinige, dat ik gezien heb, niet wel opmaken.

Vervolgens ben ik geweest in het Studio van Finelli. Ik zag er eene Hebe; eene Venus; een Amor die een vlinder gevangen heeft; – een groep van de drie Horae: de morgen den avond en de middag dansende; – alle deze beelden bevielen my zeer goed, maar de laatste groep by uitnemendheid. De morgen heeft al de lieve eenvoudigheid van de eerste jeugd, de middag is in de volle pracht van ontwikkelde schoonheid, en de avond heeft dien zachten ernst welke de ondervinding aanbrengt; in de houding en vorm der beelden is uitstekend veel bevalligheid.

By toeval heb ik het Studio van een Italiaanschen Schilder Agricola gezien. Er waren eenige portretten; en daaronder een van Dante met Beatrice, en een van Petrarca met Laura. De dichters mogen getrouw geschilderd zyn, maar zy zyn te oud en te lelyk om naast hunne geliefden te staan die werkelyk allerliefst zyn, vooral Beatrice, welke als t ware met den waas der eerste schoonheid van de jeugd bedekt is. De ouschuld zweeft

Pag. 333. Zie 19 juni.

nog op hare reine trekken. Hy zal Tasso en Ariosto ook op die wyze schilderen.

Ik ben heden in het Archiginnasio della Sapienza geweest. Het gebouw is groot en fraai; de kerk, waar de studenten regelmatig moeten gaan, is er aan vast. Ik heb twee lessen bygewoond. Prof: Bonomi, logica. Dit was eene oefening in de syllogismes; hy stelde in 't Latyn eene syllogismе voor en dan moest een student de fouten daarvan aanwyzen. De student, wiens beurt het scheen te zyn dit alleen te doen, wist byna nooit waar de fout was, maar begon in 't Italiaansch met den professor te praten; - dan kwam een lange uitleg in 't Italiaansch, maar niemand naarluisterde; - de student die respondeerde zeide dat de professor zyne syllogismen niet duidelyk voordroeg, dat hy ze niet begreep, de professor zeide dat hy dit juist zoo moest doen om den student te oefenen; - de anderen maakten leven, lachten en praatten, de professor knorde, even als in een kinderschool; - de tyd werd verbeuzeld. - Prof. Capograsse, Jus Criminale. Deze dicteerde, uiterst langzaam, als voor eerst beginnenden, met byvoeging van: ad lineam, - majuscula - virgula enz: Nu en dan liet hy zich vervangen door een die voor den cathedes zat.

II 171.

Er zyn toheornen en een gordyn; en aan 't eind van het theater hangt een crucifix.

Dezen avond heb ik in het Theatro Valle, voor 't benefice van Carolina Tessari de tragedie Anna Erizzo zien geven; benevens eene kleine opera, genaamd Prova d'un' opera seria.

De inhoud scheen droog jus Romanum te zyn. De studenten schreven naauwkeurig op. Deze beide professoren waren met togas en mutsen gekleed. Het geleek weinig naar de belangryke lessen die men aan de Duitsche Hooge Scholen hoort.

Ik ben heden in de Chiesa di Santa Maria del Oratorio of Chiesa della Morta geweest. De opgaaf die daarvan is in de reis van Mr. Recke, heb ik naauwkeurig bevonden en zal die daarom hier niet herhalen. Alleen heeft men my gezegd dat de heilige comedies welke hier op de plaats zelve, naast de kapel, waar de gevondene lyken begraven worden, speelt; niet worden vertoond met geklede geraamtens zoo als Mr. Recke schynt te meenen, maar door wasse poppen. In 't begin van november hebben die vertooningen plaats; al de versierselen rondom zelfs de lusters, zyn van doodsbeenderen. Terwyl wordt aanhoudend mis gelezen. —
Ik heb het affiche met een prent van de vertooning van verleden jaar bekomen; de entusiasmering in het belang der zielen van het Purgatorio is zeer zonderling.

Zondag 20 mei. Ik heb eene wandeling buiten de Porta del Popolo gemaakt. Aan die zyde van de stad

Vasi 1.
Nibby Viaggio classico I. 22. Venuti II 103.

is het tamelyk bewoond, hoewel men in 't heete van den zomer toch ook de vlugt neemt in de stad, want de woestyn welke voorby Ponte Molle aanvangt voert verpeste lucht over deze streek. Dit is zonderling, dat terwyl de hooge standen Rome verlaten, om te Albano, Tivoli en elders betere lucht te vinden, de inwoners van den naasten omtrek de vlucht nemen in de stad, om dezelfde rede; ook verhuist men van de eene streek der stad naar de andere. In 't algemeen, zegt men, is het best aan den Tiber af ver daar van af te wonen; op korten afstand is de lucht het slechtste. Door deze verhuizingen, en ook omdat veel eigenlyke landlieden in de stad hun gewoon verblyf hebben, is er in de lagere standen, iets boersch, dat men niet zoude verwachten in eene hoofdstad, de kleding en 't gansche voorkomen van de geringe burgers verraadt dat ze geen eigentlyke stedelingen zyn, en my dunkt, zy winnen daardoor. Rome zelf heeft iets landelyksch als men de uitgestrekte velden, groente tuinen, wyngaarden, villas, ziet die binnen de muren der stad zyn, en de troepen geiten die door de straten gaan. Er waren vele wandelaars, zoo wel in rytuig als te voet; het is als eene verlenging van den Corso, waar men tegen 't ondergaan der zon zich

Zie Costumes van Pinelli.

Zie eveneens Pinelli

heen begeeft, want dan is het kwaad buiten te zijn. Later is het niet meer zoo nadeelig.

En zijn aan dezen weg verscheiden osterie waar men gaat eten en zich vermaken, toch is het niet regt buiten: men zit in een tuin of in eene kamer aan den weg of kleine straat.

By Ponte Molle, wat verder op, ook regts en links, op den oever van de rivier, heeft men zeer mooije gezigten; er is in dit land, in deze lucht, in alles wat men ziet eene byzondere aantrekkelykheid, die zelfs door de woestheid en door al wat de mensch doet om het kwaad te maken, niet weggenomen wordt; welk een heerlyk land moet het geweest zyn voor de Romeinen, toen de stad in volle pracht was, de velden rondom bebouwd en door schoone villas afgebroken, de lucht rein en gezond, en toen eene krachtige en handelende bevolking zich van alle zyde bewoog, en elk zich met trotschheid zeggen kon, dit is myn vaderland.

Ik zag op enkelde plaatsen de Saltarello dansen, op de muziek van een tambourin, die dans is eenvoudig en zeer bevallig; twee personen dansen maar, doch worden telkens door anderen vervangen, zonder tusschenpoozing.

Een ander volksgebruik merkte ik op; namelyk een gansche rei wagens met hooi die

Vasi 465.

Vali 443.

Venuta II 180.

van het land kwamen, en waarvan de voorste en de achterste met een Madonnabeeld voorzien waren.

<u>Maandag 31 mei</u> tot <u>woensdag 2 junij</u>. Deze dagen heb ik bijna uitsluitend besteed, om de Musea en de Bibliotheken te bezigtigen. Daar ik van beide in 't algemeen aanteekening wil houden, zal ik thans maar voortgaan. De tijd voor 't opschrijven schiet mij ook te kort.

<u>Donderdag 3 junij</u>. Heden heb ik een groote toer door <u>het oude Latium</u> gemaakt, onder het geleide van Professor Nibby, welke hier zijne lessen vervolgde. Om half 4 zijn wij vertrokken. In de stad zagen wij nog weinig menschen uitgenomen de verkoopsters van fravole (aarbeijen) welke met stroaije hoeden op en mandjes in de hand zich naar de markt, in de nabijheid der Rotonde begaven, om vervolgens deze vruchten in de stad uit te verkopen. Wij reden de <u>Ponte Sisto</u> over, passeerden het Trastevere en verlieten de stad door de <u>Porta Portese</u>. De weg loopt een eind tusschen boomen, aan weerszijde ziet men wijngaarden en links den Tiber. Het had den vorigen dag geregend, zoo dat er geen stof was en het groen zich zeer frisch vertoonde. De <u>Ruines van San Paolo</u> verschaften, over de rivier gezien, een schilderachtig gezigt. Wat verder was het terruggezigt op San Giovanni Laterano zeer schoon. Wij kwamen de bezendingen visch tegen, welke

Zie Nibby Viaggio antiquario T 2. — Voor de gansche toer zie de kaart tegenover p 223 — voor Portus Trajani, de kaart p 323. en de beschrij-ving p 320 – 324.

op ezels van de Zee naar de Stad vervoerd werd.
Het land blyft lang heuvelachtig, de wyngaarden zyn zeer goed onderhouden, en laag by den grond gesnoeid even als in Duitschland. De huizen, die men er in ziet zouden doen gelooven, dat deze streek wel bewoond is, doch meestal is zomers alles verlaten. Men ziet ook veel graanlanden; vervolgens koren en grasvelden, zeer welig, en langs den weg overvloed van welriekende bloemen. Men passeert ook een bosch, meestal uit eiken bestaande.

By <u>Ponte Galera</u>, omtrent 10 mylen van Rome vangt eene lage vlakte aan, waardoor een volkomen regte weg, eerst onlangs aangelegd, naar de ruines van het oude <u>Portus Trajani</u> voert.

Tegen 8 uren kwamen wy aan de oude muren der Stad, die ook Portus Claudii en Portus Ostiensis genaamd werd. Hier begon onze wandeling

Overblyfsels van den Templum Portense, men weet niet aan welke godheid gewyd, het is een rond gebouw met nissen gevuld. — Dagana; - plaats waar zich de rivier in twee armen verdeelt, de linker arm is de oude natuurlyke uitwatering der rivier, de regter is gegraven. Hier hadden wy de Isola sacra voor ons, oudtyds eene bloemryke, delicië en daarom aan Venus gewyd, thans eene moerassige weide voor buffels. Van hier gingen wy naar het Palazzo del vescovo, waar een aantal opschriften en andere oudheden welke in den omtrek gevonden zyn,

Door een klein kanaal heeft het toch uitwatering in den regter arm van den Tiber die naar zee loopt.

Wy hebben heden een groot aantal buffels gezien, deze dieren zyn wat grooter en sterker dan de koei-jen, maar niet zoo schoon, hun voorkomen heeft de uitdrukking van domheid en wildheid. Zelden val-len ze menschen aan, maar toch zyn er voorbeelden van: ons hebben ze rustig laten voorbygaan. Zy zyn zeer sterk voor zwaren arbeid: wy zagen ze meermalen zuilen en andere stukken marmer vervoeren. De melk dezer dieren wordt ge-dronken en tot kaas gemaakt; ook wordt het vleesch gegeten, maar alleen door Joden en an-dere arme menschen, het is slecht en goedkoop, van de huid maakt men goed leder. Zy zyn niet oorspronkelyk in dit land. De heer Nibby heeft my gezegd, dat ze ten tyde van Belisarius uit Italie zyn ingevoerd.

door den tegenwoordigen bisschop, Cardinaal Pacca zijn verzameld. Nabij dit paleis zagen wij de kerk. – Wij wandelden nu om de haven en door de ruïnes, steeds de haven links hebbende. Deze haven is nu als een meer, zij was de inwendige en door Trajanus aangelegd; – de uitwendige, welke Claudius gebouwd had, is meest verzand. Wij zagen de overblijfsels van de stadsmuren, ook nog eene poort, welke nu Arco di Nostra Dama genoemd wordt, naar een Mariabeeld; – in en buiten de stad zijn ruïnes van huizen, waartusschen wij nu de buffels zagen weiden. In de gemeene vertrekken zagen wij nog schilderwerk aan de muren, en mozaïkvloeren.
Nieuwe huizen zagen wij er slechts één, dat was van den pachter, padrone della tenuta of mercante di campagna, zoo als men ze hier noemt. In den zomer gaat zijne familie naar Rome; hij blijft met eenige lieden hier zoo lang de koorts hem niet wegdrijft. Wij zagen hier eenige beelden welke onlangs uitgegraven zijn: Een Neptuuns, zoo men meent, een borstbeeld van Marcus Aurelius enz. alles van goeden stijl.
Deze haven, die nu een meer is, heeft anderhalve mijl omtrek. Het kanaal tusschen de binnenste en buitenste haven is bijna droog. De opgravingen hebben resten van een aantal huizen aan deze

+ te voren een dorp.
Wy hebben hier eenige ooievaars zien vliegen.

Capanna genaamd.

Voyage dans le Latium p 104. Voor hetgeen ik van Latium gezien heb, zyn my de schilderingen van dezen schryver vry gelykende voorgekomen; doch de heer Nibby heeft my gezegd, dat hy dit werk als onnauwkeurig en overdreven acht, en men zyn boek meer als roman dan als waarheid moet beschouwen; hy heeft te ligtgeloovig alles in zyn werk opgenomen, dat men hem gezegd heeft. Tusschen oud en nieuw Ostia hebben wy nog eene dergelyke Capanna gezien.

binnenste haren ontbloot, denkelyk winkels; - wy zagen er vertrekken met marmeren en met mozaiekvloeren, badkamers, enz. De haven omgegaan zynde, hebben wy in de herberg naby 't paleis van den bisschop eenige brood met buffelkaas en wyn gebruikt. De arme waard waren de gevolgen der slechte lucht op het bleek gelaat te lezen. Zyne onvoorkomendheid en traagheid deden ons ook nog de uitwerking daarvan kennen.

Vervolgens zyn wy overgevaren naar het Eiland Sant-Ipolito aldaar is nu slechts een toren en eene woning, op de fundamenten eener oude Petuna gebouwd, benevens eene groote Herberg hut of of herberg, zoo als ik er nog geen had aangetroffen: rond, met een hoog strooye dak; rondom bedsteden, twee boven elkander, juist zoo als de heer Bonstetten ze beschryft.

Op korten afstand zagen wy de overblyfsels van een bad, zeer net gebouwd van gebakken steen en opus reticulatum dooreen: dit was de wys van bouwen op het laatst van de republiek en onder de eerste keizers; - later bouwde men meest met gebakken steenen alleen, maar minder goed.

Het geheele eiland is eene vochtige vlakte, waar veel gras groeit; dit wordt gedeeltelyk gemaaid om hooi te hebben, verder strekt het tot weide voor buffels. Er groeijen ook veel welriekende kruijen.